DE BELEEFDE FRIESE AANSPRAAK MET *JOU*, EEN HOOFDSTUK UIT DE GESCHIEDENIS DER BETREKKINGEN TUSSEN FRIES, GRONINGS, HOLLANDS EN NEDERLANDS

DOOR

G. G. KLOEKE

MEDEDEELINGEN DER NEDERLANDSCHE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, AFDEELING LETTERKUNDE

NIEUWE REEKS, DEEL 4, Nº. 17

UITGAVE VAN DE N.V. NOORD-HOLLANDSCHE UITGEVERS MAATSCHAPPIJ, AMSTERDAM 1941

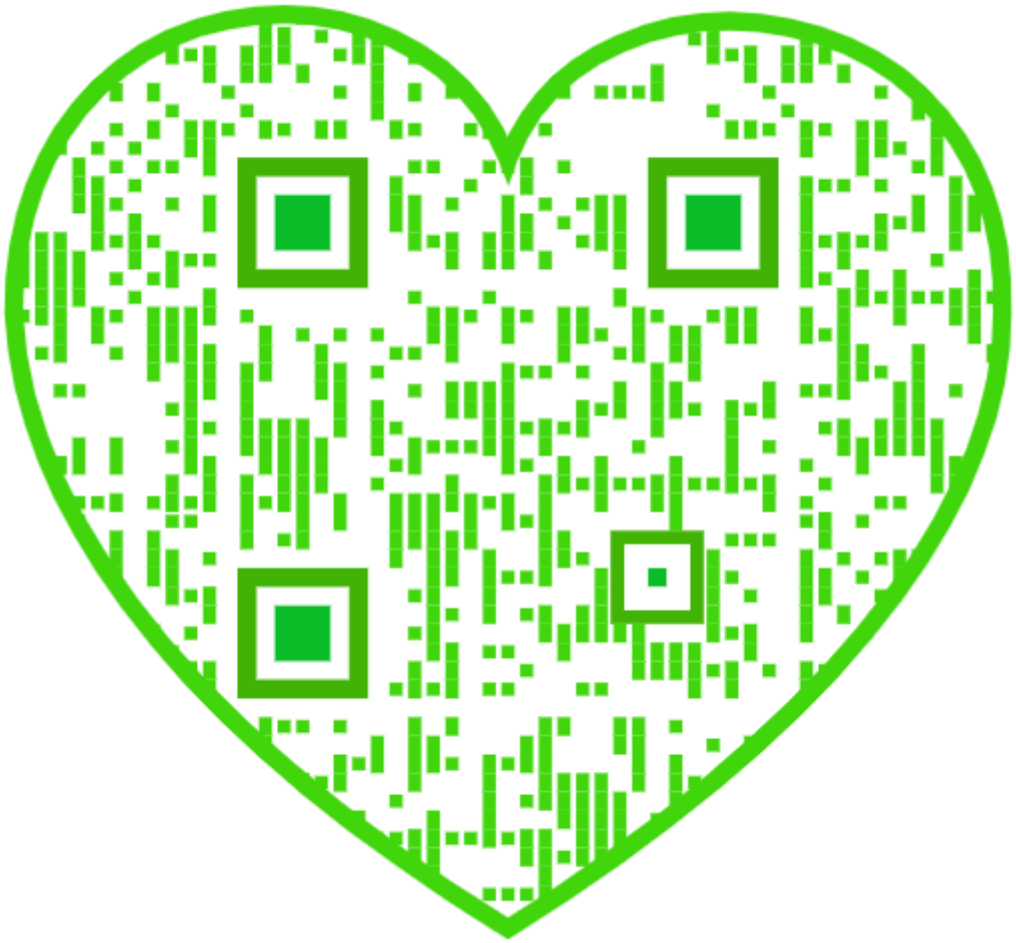

DE BELEEFDE FRIESE AANSPRAAK MET *JOU*, EEN HOOFDSTUK UIT DE GESCHIEDENIS DER BETREKKINGEN TUSSEN FRIES, GRONINGS, HOLLANDS EN NEDERLANDS

DOOR G. G. KLOEKE

Elk taal- of dialectgebied is door duizend draden verbonden met naburige gebieden, waarmede het in duurzaam cultureel contact heeft gestaan. Niemand zal dan ook, om maar iets te noemen, willen ontkennen, dat in de cultuur en de taal van Nederland talrijke sporen van Franse invloed zijn aan te tonen. Soortgelijke taal- en cultuurinvloeden van de ene buur op de andere constateert men overal. Sommigen, die de werking van de ene t a a l op de andere principieel wel willen, of moeten, toegeven, staan echter afwijzend tegenover de invloed der „cultuuruitstraling" op de d i a l e c t e n. Zelfs gaat men zover, de taalkundige beïnvloeding b.v. van het Fries door het Nederlands te loochenen [1]).

Bij velen zal de afkeer van „cultuuruitstraling" zijn toe te schrijven aan een soort van romantisch heimwee naar het op eigen bodem gegroeide en onbedorvene. Ook mij is dat gevoel niet vreemd. Denk ik terug aan het kleine Friese dorpje, waar ik als jongen mijn vacanties doorbracht, dan haal ik het mij het

---

1) Dit moet toch wel de bedoeling zijn als o.a. Overdiep zegt, dat volgens „de" theorie der expansie de Friese volkstaal door een Hollandse cultuur-uitstraling verschillende veranderingen in woordgebruik en klankvormen „zou hebben ondergaan". (*Frysk Jierboek* 1937, blz. 111). Ik moge volstaan met te citeren, wat Hof daaromtrent zegt: „De ontwikkeling van het Friesch gaat sedert lang, en de laatste eeuw met vrij groote en nog steeds toenemende snelheid, in de richting van het Hollandsch". (*Friesche Dialectgeographie,* blz. XIV).

K 244

liefst voor de geest met zijn oude molen aan de „puundiek", zijn terp met Noormannenkerkje, zijn statige boerenplaatsen, waar de boerinnen getooid met het gouden oorijzer ons plachten te verwelkomen. Toen ik voor kort weer eens in die contreien wandelde, werd ik diep geschokt door het vreemde gemoderniseerde uiterlijk. De „puundiek" was een harde weg voor snelverkeer geworden, palen der electrische centrale ontsierden het landschap en de boerderijen vertoonden moderne uitwassen, die niet bij de voorstelling mijner jeugd pasten. Oorijzers zijn een zeldzaamheid geworden. Eenzelfde gevoel, ik zou haast zeggen, van wrevel bevangt mij, wanneer ik mijn geboortedorp nog eens bezoek. Waarom is dat oude gebouw opgeruimd? Waarom is die sloot gedempt en dat bruggetje verdwenen, waarop ik als kind zo vaak had gestaan? Ben ik soms conservatief van aard? Ik vind het best als men te Leiden de bruggen verbreedt, moderne ruime trottoirs aanlegt en wat huizen en oude bomen opruimt om een betere ronding in de weg te krijgen. De stedeling moet nu eenmaal zijn gerief hebben en kan zijn electrisch licht en zijn auto niet missen. Maar wat drijft die dorpelingen toch? Waarom waren z ij niet tevreden met de toestand die ik in mijn jeugd heb gekend en zoals ik die in mijn vacantieherinneringen wil bewaren? Was het niet beter, dat zij trouw bleven aan de landelijke gewoonten en dat zij de boerenplaatsen, waarop hun voorvaderen steeds hebben gewoond, ongerept lieten?

Zo redeneert de „asfalt"-stedeling! Het zou de moeite lonen om eens op grond van nuchter feitenmateriaal voor een beperkt gebied na te gaan, hoe vals deze voorstelling van zaken wel is. Tegenover de, typisch stedelijke en abstracte, theorie van de verbondenheid aan het eigen stukje grond moge aan een uitzwermingstheorie de nodige aandacht worden besteed, vooral omdat deze van zo groot belang is voor een goed inzicht in de taalontwikkeling.

Bizonder leerzaam is b.v. een studie als die van H. J. van Zuylen over de gemeente Herten in Limburg (Diss. Utrecht 1940), waar de cijfers een ondubbelzinnige taal spreken. Afgezien

van zeer recente invloeden is deze gemeente als een typische plattelandsgemeente te beschouwen, waarvan de „langzame groei" „enkel moet worden toegeschreven aan het grote geboorteoverschot en aan het feit, dat vestiging en vertrek, waarvan de laatste, zoals normaal is, vóór 1930 groter was dan de eerste, elkander de laatste acht jaren in evenwicht houden". Van Zuylen constateert nu op grond van zijn rijke gegevens „dat niet minder dan 68,9 % van de bevolking in de gemeente Herten zelf geboren is". De schr. verbaast zich over het g r o t e percentage „dat veel groter is dan in één van de andere ermede vergeleken grootheden, zelfs 7 % groter dan in de gemeenten van overeenkomstige grootte in Limburg". Wij, die vroeger opgevoed zijn in de leer van de onveranderlijkheid en reinheid der dialecten, zullen eerder geneigd zijn ons te verbazen over het grote percentage van bewoners (vrouwen zowel als mannen), dat uit andere plattelandsgemeenten binnengekomen is. Van Z.'s kaartje op blz. 37, waarop de herkomst der van elders gekomenen zeer instructief is voorgesteld, verdient om zijn principiële betekenis de aandacht van alle dialectgeografen. We kunnen ons in het oor knopen, dat 1/3 vreemd bloed in plattelandsgemeenten voor beoefenaren der sociale geografie blijkbaar normaal of zelfs beneden normaal is. Volgens mijn kennis van Friese toestanden en afgaande op de verspreiding mijner eigen Friese familie zal dit percentage „vreemd" bloed [1]) d.w.z. „intermariages" in de Friese dorpen over 't algemeen stellig niet geringer zijn dan in Herten. Men trekke daaruit dan ook de onverbiddelijke conclusie, dat een zekere dialect„menging" regel en niet, zoals tot dusver veelal werd aangenomen, uitzondering is. Evenmin als de gezamenlijke dorpsbewoners een onveranderlijk-conservatieve grootheid vormen in de grietenij, evenmin is de grens der

[1]) Met „vreemd" bedoel ik dus: niet-autochthoon in engere zin. Het grootste deel der nieuwelingen wordt natuurlijk betrokken uit naburige dorpen. Maar tussen het dorp van vestiging en dat van herkomst liggen altijd wel enige isoglossen. Hier ligt m.i. de kern van het vraagstuk der isoglossenverschuiving.

grietenij te midden der provincie als ondoorlaatbare wand te beschouwen. Zelfs de bevolking onzer provinciesteden is vermaagschapt met die van het omringende platteland en hogerop lopen de verbindingen weer van platteland en provinciesteden naar onze grote cultuurcentra. Geldt deze verbinding voor het bloed, hoe veel te meer nog voor de geest, en dan eerst recht voor het voertuig van de geest: de taal.

Verdelg ten platten lande al wat met electriciteit, autoverkeer en dgl. is verbonden en ge zult het „echte" platteland weér hebben hersteld! [1]) Is dat juist? In het beeld van mijn zoëven vermeld dorpje kan ik de mij zo vertrouwde zuivelfabriek op de achtergrond niet missen, evenmin de rij melkbussen vóór de *yester*, die volgegoten werden om te worden afgehaald en met de daverende *môlkwein* [2]) naar de fabriek te worden gebracht. Toch is de — nu typisch Friese — coöperatieve zuivelfabriek een moderne instelling, die zou vloeken met het beeld, dat mijn moeder van het Friesland van haar jeugd met zich omdroeg. En zo kan men voortgaan. Ook een molen is eens „modern" geweest, zelfs een dijk. Het uit goud vervaardigen van een sieraad, dat de naam van oor ij z e r draagt, moet eens haute nouveauté geweest zijn.

De dialectologie als kind der romantiek had vanouds alleen belangstelling voor de „echte" volkstaal en tot op de huidige dag merkt men in haast alle dialectverhandelingen de voortdurende retouche, het onbewuste herleiden tot een gezuiverde „volks"cultuur, d.w.z. cultuur minus stoomboot, fiets, auto, gas of electriciteit, al naar de leeftijd van den beschrijver. Wat buiten die gepostuleerde „volks"cultuur viel, liet men in de monografie eenvoudig weg (al mocht het in de volkspsyche een nòg zo grote rol spelen). Ook voor Stadsfries en alles wat maar naar menging of, zo men wil, bastaardering zweemde, had men

---

[1]) Maar wat te doen met de scholen en kerken?

[2]) Nu davert hij niet meer, omdat er oude auto-wielen onder gezet worden.

tot voor kort weinig belangstelling. Tegenover een broeikas-„A.B." enerzijds plaatste men de broeikas-dialecten aan de andere kant. Daartussen was een vacuum. Verbinding over en weer scheen er niet te zijn, daar de geleidende middenstof zich aan de waarneming onttrok. Werden er al eens door een naïeve dorpeling dingen ter sprake gebracht, die op de aanwezigheid van een dergelijk medium schenen te wijzen, dan was de knappe stedeling gaarne bereid hem beter in te lichten, het waren „insluipsels" of „fouten" en het was beter aan dergelijk taal- en cultuur„bederf" geen aandacht te schenken. Hierdoor kregen de dialectverhandelingen dat museum-van-oudheden-karakter, dat het merendeel ervan nog tot op de huidige dag kenmerkt. Het dialect van het plaatsje A, B of C wordt voorgesteld als absoluut heerser „op zijn vierkante kilometer een vorst", waaraan de bevolking, afgezien van enkele „bedorven" individuen, onvoorwaardelijk trouw blijft. Met de migratie der bevolking, het over-en-weer trouwen enz. wordt bij een dergelijk doctrinarisme evenmin rekening gehouden als met het feit, dat in tal van plaatsen twee dialecten (soms zelfs drie) n a a s t elkaar bestaan. De dialectgeograaf, die in alle ernst twee woordvormen voor één dorp aantekent, wekt achterdocht: één van die twee moet immers „fout" zijn. Volgde men de raad op van hen, die er één willen schrappen en de andere als enige en „eigenlijke" vorm erkennen, dan zou men zich moedwillig beroven van een der belangrijkste inzichten, die de woordkaarten ons kunnen verschaffen: de „overlapping" n.l. van verschillende cultuursferen.

Elk dialectgebied is deel van een grotere taalgemeenschap en het blijft de taak der dialectgeografie om, tegenover de insulaire taalbeschouwing, steeds weer op de consequenties daarvan te wijzen. Het is hoogst onbillijk nu aan de taalgeografie (die in deze eeuw de eigenlijke klankbodem heeft geschapen voor de plaatselijke onderzoekers) te verwijten, dat zij het principe „expansie" tot „allesoverheerschende taalverklaring" verheft. Men dient haar te zien als een historisch noodzakelijke reactie

op een toenemende verbrokkeling, specialisering en isolering van het gewestelijk onderzoek.

Dat is ook de reden, waarom de taalgeograaf — ofschoon analyticus van professie — zich steeds weer genoopt zal voelen niet alleen op de een- en ondeelbaarheid der taalwetenschap, maar ook op de noodzaak van het te hulp roepen van hulpwetenschappen te wijzen (geschiedenis, planten- en dierengeografie, sociografie enz.). Geen beter middel om tegenover de grote verscheidenheid van dialect ook de onloochenbare gebondenheid-aan-het-geheel ad oculos te demonstreren, dan een serie van taalkaarten. De taalgeograaf streeft dus in de eerste plaats naar ordening van gelijksoortige gegevens, die in het linguistisch bedrijf anders te hooi en te gras en al naar de persoonlijke voorkeur of de toevallige geboorte- of woonplaats van den onderzoeker te pas gebracht plegen te worden. Men zou het enigszins paradoxaal aldus kunnen uitdrukken, dat de taalgeograaf, ondanks het feit dat hij taalmateriaal hanteert en verwerkt, aan de linguistiek veelal nog niet toekomt. Wel streeft hij ernaar om dengene, die „de taal in haar volheid" bestudeert, voor eenzijdigheid te behoeden en hem de afzonderlijke verschijnselen steeds in verband met de feitelijke toestand over geheel ons taalgebied voor ogen te brengen.

Beschouwen we het Fries te midden van de Nederlandse dialecten dan is het onmiskenbaar, dat het in vocalisme en consonantisme, in syntaxis en in woordenschat een volstrekt eigen positie inneemt. Even onmiskenbaar is het, dat op sommige woordkaarten het Fries met het Gronings blijkt samen te gaan, op andere ook met het (Noord)hollands. Ook Zeeland en West-Vlaanderen tonen zich soms duidelijk met het Friese taalgebied verwant. Voor die verwantschap zijn verschillende verklaringen denkbaar. Er kan sprake zijn van oerverwantschap, die niet oorspronkelijk „Fries" behoeft geweest te zijn, maar die „Fries" geworden kan zijn doordat de verschijnselen-in-kwestie alleen in Friesland (èn in Groningen b.v.) zijn blijven leven. De mogelijkheid bestaat ook, dat bedoelde verschijnselen aan een zeer

oude Friese invloed — 't zij door een Friese suprematie of door immigratie — moeten worden toegeschreven.

Voor zover het Hollands-Fries-Groningse verwantschap betreft, kan taalverwantschap behalve aan de genoemde oorzaken ook zijn toe te schrijven aan gemeenschappelijke cultuurstromingen, die „Hollands" kunnen zijn, maar ook „Nederlands" in dien zin, dat invloed van kerk, school en kanselarij hier een rol heeft gespeeld. Er zijn nog andere mogelijkheden van meer gecompliceerde aard, maar zoveel is zeker, dat men het met één principe van verklaring niet zal kunnen stellen. Wat voor het ene verschijnsel geldt, behoeft nog niet voor het andere te gelden. Er bestaat dus een permanent gevaar voor verkeerde diagnose. Beneden zal ik dat aan één geval illustreren: het gebruik van de nom. *jou* als aanspreekpronomen. Wat is er „echter" Fries dan dit? zo zal men zeggen. Toch is dit gebruik, naar zal blijken, pas in de achttiende eeuw ontstaan.

Voor een beoordeling van deze en dergelijke problemen zal men over 't algemeen eerst dan vaste grond onder de voeten kunnen krijgen, wanneer men 1^0 een volledig overzicht bezit van de belangrijkste verschijnselen over het gehele Nederlandse taalgebied en 2^0 punten van houvast krijgt voor een d a t e r i n g van verschillende ontwikkelingen, die met het verschijnsel-inkwestie samenhangen. Om zuiver practische redenen kan aan die voorwaarden op het ogenblik vrijwel alleen worden voldaan door een bestudering van klankleer, vormleer en woordenschat. Voor de syntaxis staan ons over 't algemeen nog niet voldoende geografische en historische gegevens ter beschikking.

Reeds jaren geleden waren mij in de ontwikkeling der Hollandse, Friese en Groningse aanspreekvormen zekere trekken van verwantschap opgevallen, die ik niet als toevallig kon beschouwen. Het leek mij de moeite waard deze zaak eens meer in details te bestuderen en na te gaan welke oorzaken hiervoor aansprakelijk moesten worden gesteld.

In Tschr. XXXIX (1920) heb ik indertijd op grond van eigen mondelinge enquête een kaartje van het aanspreekpronomen der

tweede pers. mv. gepubliceerd [1]). Laten we de stad Groningen en Haren (met *jai-jou*) even buiten beschouwing, dan blijkt uit dit kaartje, dat in het grootste gedeelte van Groningen de nom. *ie* en de acc. *joe* luidt, terwijl in het Westerkwartier beide vormen zijn samengevallen tot *joe*. Ik wil het thans alleen over de nom. hebben en spreek dus verder gemakshalve van het *joe*-gebied in het Westerkwartier en het *ie*-gebied in de rest van Groningen.

Klatter heeft later in *Onze Taaltuin* II (1934), blz. 75 vv. enige waardevolle aanvullingen op mijn artikel gegeven [2]), die een nadere beschouwing waard zijn. Zo constateert hij, dat het Reitdiep de nom. *joe* „niet achter zijn dijken heeft kunnen houden", immers ook het hele Marne-gebied kent *joe* naast *ie* en *jie* (blz. 76). Verder is in Winsum [3]), Sauwerd en Adorp *jie-joe* „nagenoeg absoluut of „zeer frequent". Hier mag men op gezag van W. de Vries nog Eenrum (*joe* en *ie*) aan toevoegen [4]). Klatter tekent op zijn kaart verder nog vijf [5]) eilandjes: Onder-

---

[1]) De daarop ontworpen hoofdscheidingslijn is naderhand overgenomen door Schuringa (1923) in zijn proefschrift *„Het dialect van de Veenkoloniën"* (zie het kaartje aan 't slot) en door Ter Laan (1929) in het *Nieuw Groninger Woordenboek,* blz. 202.

[2]) Zonder het te vermelden. Hij spreekt slechts van „bekende publicaties".

[3]) Aan W. de Vries heeft K. medegedeeld, dat Winsum *joe* zonder meer heeft (*Leuv. Bijdr.* XXIV (1932) blz. 114). K. drukt zich thans niet geheel zo positief uit. Vgl. blz. 76: „In Winsum is dan „jie/joe" weer nagenoeg absoluut". Mijn zegsman voor Winsum zeide *ie,* welke vorm ik te minder als waardeloos ter zijde kan leggen, daar ook de zegsman der enquête van het Aardr. Gen. (Ubel Wiarda) *ie* schrijft. Maar in plaats van „tegenspraak" bij deze drie zegslieden te constateren zal men beter een naastelkaarleven van *ie* en *joe* (èn *jie*) kunnen aannemen, met dien verstande, dat *ie* bij de oudste generatie gebruikelijk is, *joe* (èn *jie*) bij de jongeren.

[4]) Zie Ter Laan, *Gron. Wb.* blz. 377.

[5]) Vroeger had K. ook in Woltersum *joe* gevonden (*Leuv. Bijdr.* XXIV, blz. 114). Waarom is deze vorm thans niet opgenomen?

dendam (*joe* in arbeiderskringen), Zuidwolde (*joe* bij de jongere generatie), Garrelsweer (*jie* naast *ie*), Nansum (*joe*), Delfzijl-Farmsum (jonger *joe* naast *jie*), alle „met *j*-phenomeen in de 2e Per. Pl. en bel. h. vorm". Deze aanvullingen van mijn kaart doen weer eens uitkomen, van hoeveel belang het naast elkaar voorkomen van tweeërlei vormen is.

Terwijl ik mij in mijn bovengenoemd opstel beperkt had tot een zuiver statistische schets van de Groningse toestand [1]), constateerde ik met enige verrassing de „expansionistische" betoogtrant van Klatter. Men verneemt hier van de „voorhoede van het Friesche front", „een dergelijke isoglosse-verplaatsing naar het Oosten", het „opkomen van een *jie/joe*-complex, waarvan het centrum Delfzijl is", een havenplaats die „openligt voor Oost-Friesche invloeden". Verder leest men: „Dicht bij het kerngebied van het Hoogeland hebben hier evenwel de *j*-vormen niet diep wortel kunnen schieten". „Van twee kanten zien we dus de *j*-vormen naar elkaar toe groeien, terwijl de kern van het Hoogeland er nog volkomen immuun voor blijkt te zijn. Ontleening vanuit het W. en O. valt aan te nemen. Of juister gezegd: invloed". Ten slotte onderstelt K. „nieuwe import in streken, waar de Oudfriesche *j*-vormen reeds verdwenen waren" of „Friesche relicten".

Vraagt men, hoe Klatter aan deze opvattingen komt, dan zal het antwoord wel moeten luiden: omdat hij jaren heeft gewoond [2]) in de overgangszone tussen *joe*- en *ie*-gebied en het veldwinnen van *joe* in deze buurt dus onbevangen heeft kunnen waarnemen.

Dat het *joe*-gebied inderdaad bezig is zich te vergroten en de grens naar het oosten te verplaatsen, lijkt mij, na K.'s feiten-

---

[1]) Mijn kaartje is nu al weer ruim 20 jaar oud en gebaseerd op materiaal dat ik op mijn allereerste dialecttournées verzamelde. Ik had toen nog niet voldoende ervaring om opzettelijk op eventuele dubbele vormen te gaan letten.

[2]) *Leuv. Bijdr.* XXIV, blz. 114.

materiaal en betoog, zo onmiskenbaar, dat het m.i. niet nodig zal zijn er iets aan toe te voegen.

Enig voorbehoud moet ik slechts maken ten opzichte van het gebied, dat oostelijk van de meridiaan van Groningen ligt. De *joe*-vormen der plaatsen Onderdendam (waar „joe" in arbeiderskringen wordt gebruikt") en Zuidwolde („waar die vorm bij de jongere generatie begint op te komen"), zijn misschien ook op te vatten als behorende tot de „voorhoede van dit Friesche [in elk geval westelijke] front", maar ik kan van hieruit niet beoordelen of in deze plaatsen bepaaldelijk sprake kan zijn van westelijke immigratie (van arbeiders b.v.) dan wel van andere westelijke taalbeïnvloeding.

K.'s constructie van een verder oostelijk *joe*-gebied, dat naar het westelijke „toe zou groeien" is echter m.i. op minder soliede fundamenten gebaseerd. Zo heet het van Nansum: „Hoewel nu niet meer gehoord, zou toch in de jeugd van mijn proefpersoon [1]) in Nansum „joe" gesproken zijn. Dit valt wel te verklaren, als we weten, dat indertijd vele arbeiders uit deze streken hebben meegewerkt aan de vestingwerken op Borkum". Maar Borkum heeft volgens Winkler, *Dialecticon* I, blz. 202 in de nom. alleen *ji*.

Ook in Bellingwolde worden *joe*-vormen geconstateerd, die, naar uit de samenhang blijkt, onder Oostfriese invloed binnengekomen of „nog" gebleven zouden zijn. Maar het aangrenzende Duitse gebied kent voorzover het Eemsland betreft, uitsluitend

[1]) Dit komt in feite neer op het citeren van een kindergetuigenis. De ervaring heeft mij geleerd, met dergelijke mededelingen voorzichtig te zijn. Het kan natuurlijk heel goed zijn, dat bedoeld persoon zich uit zijn jeugd nog een bizondere vorm herinnert van een bepaalde dorpeling, die hij als „oud" kende, zonder af te weten van zijn oorspronkelijke afkomst uit een ander gewest. Terwijl overal elders in oostelijk Groningen *joe* kennelijk nieuw is, zou het te Nansum juist „oud" zijn. En wat te denken van een pronominale vorm, die kersvers uit Borkum geïmporteerd (hoe lang hebben die arbeiders daar gewerkt?) weer met even grote spoed is verdwenen, zodat men er thans alleen bij geruchte iets over weet mee te delen?

ī [1]), terwijl vlak in de buurt de *jie/ie*-grens zal lopen [2]). Van een nom. *joe* is in deze buurten nergens sprake. Daar ik te Bellingwolde twee keer goed met mijn opnamen geslaagd ben — eerst bij gezeten boeren, later bij arbeiders — en beide malen *ie* heb opgetekend, terwijl ook de zegsman van het Aardr. Gen. alleen *ie* geeft, zou de *joe*-vorm nog wel eens nader bevestigd mogen worden. Datzelfde geldt voor een *joe*-vorm, die „ter hoogte van [wil dat zeggen: „in"?] Termunterzijl inheemsch" zou zijn. Onder mijn notities vind ik *ie* voor Termunterzijl (in 1916 opgetekend bij een man van 76 jaar).

De positie van het „complex-Farmsum-Delfzijl" kan ik niet ten volle beoordelen, maar het is wat kras om dit gebied (waarin *ie, jie* èn — jonger — *joe*) als „kern" te willen plaatsen tegenover het volkomen homogene en blijkbaar zeer levenskrachtige „oude" *joe*-gebied van het Westerkwartier. Blijkbaar ligt hieraan de veronderstelling ten grondslag, dat Farmsum-Delfzijl als Oostfriese voorpost is te beschouwen. Maar K. vergist zich, als hij hierbij aan een — vermoedelijk niet bestaande, althans nergens geboekstaafde — Oostfriese nom. *joe* denkt. Als zich al een Oostfriese indringer in Farmsum en Delfzijl gevestigd heeft, dan moet dat het gewone Oostfriese *jie* zijn. Dan zou (ik spreek nog steeds veronderstellenderwijs) de *oe* dus, al of niet gesteund door de objectvorm misschien uit de invloed van de 2e pers. sing. *doe* verklaard kunnen worden: *jie* + *doe* [3]) = joe. Tot staving van deze mening zou kunnen bijdragen K.'s waarneming, dat van

---

[1]) Schönhoff, *Emsländische Grammatik,* blz. 179.

[2]) Niet onwaarschijnlijk is het, dat zij samenvalt met de grens van Eemsland: het even noordelijk daarvan gelegen dorp, dat ik bij mijn enquête persoonlijk heb bezocht, zegt reeds *jie*.

[3]) Aan het slot van mijn betoog (blz. 47) kom ik tot de conclusie, dat *joe* zeer wel in het leven geroepen kan zijn (en nog steeds kan worden) door de sterke behoefte aan een „mundgerechte" vorm voor het „vreemde" maar in velerlei situaties niettemin onmisbare „U". Ik vermeld dit hier slechts pro memorie, omdat ik mij nog niet wil bedienen van argumenten, waarvan de overtuigende kracht pas in de loop van mijn betoog moet blijken.

de oudere generatie meer *jie* [1]), van de jongere meer *joe* gehoord wordt [2]). Een duidelijk g e o g r a f i s c h verband met de ontwikkeling in het Westen zie ik voorlopig niet. Wáár *joe* in het Oosten ook moge voorkomen, het schijnt hier overal een zéér jong ephemeer verschijnsel te zijn, dat nog nergens vast wortelt.

We willen ons dus bepalen tot het westelijke „kerngebied". Dat dit de tendentie heeft tot een „isoglosse-verplaatsing naar het Oosten" hebben wij reeds van K. geleerd en ik zie geen bezwaar om zijn terminologie te aanvaarden. Het is echter duidelijk dat K. hiermede het synchronistische standpunt heeft verlaten en zich op het hellend vlak der diachronie heeft begeven. Een groeiende kern en zich verplaatsende isoglossen zijn geen contemporaine feiten meer maar historische voorstellingen. Ik houd die voorstelling in dit geval voor juist, maar moet dadelijk op de consequentie wijzen, die daaruit voortvloeit. Een

---

[1]) Leest men K.'s artikel opmerkzaam door, dan zal men zien, dat er bij hem geen enkele plaats is, waar de aanspreekvorm *jie* alléén voorkomt. Dat geldt niet alleen voor de door K. genoemde plaatsen, maar ook voor de, niet met name genoemde, dorpen in 't Oldambt, de Veenkoloniën en Westerwolde, die volgens Ter Laan (blz. 375) *jie* naast *ie* hebben. Dat alles pleit niet voor een hoge ouderdom. Ik zou dan ook de *jie*-vorm in de protuberanzen ten noorden en oosten van het Reitdiep als compromis-vorm willen verklaren. De eigenlijke strijd is gaande tussen het krachtige *joe* en het oude *ie* (K. spreekt van één aaneengesloten *ie*-veld ten westen van de protuberans); in de overgangszône kon gemakkelijk *jie* ontstaan uit *joe* + *ie*.

[2]) In 1916 constateerde ik in Farmsum-Delfzijl inderdaad bij twee oudere mannen *jie*, bij een kind *joe*. Dat ik deze beide vormen niet op mijn kaart heb aangebracht, is toe te schrijven aan het feit, dat ik toen nog niet zoals thans overtuigd was van de mogelijkheid van doubletten en zelfs tripletten. Ik moest *jie* en *joe* volgens mijn toenmalige opvattingen voor vreemde insluipsels en „bederf" van de volkstaal houden en oriënteerde mij naderhand volledig bij een bejaarden zegsman, die mij toen „de" vorm opgaf. De enquêteur diende zich in dergelijke gevallen te beperken tot het opgeven der drie vormen. Hoe deze vormen naast elkaar l e v e n zal alleen de inboorling nauwkeurig kunnen beschrijven.

kern die groter wordt, moet vroeger kleiner geweest zijn en als de neiging tot groter worden vanouds inhaerent geweest is, moet hij — bij het steeds verder teruggaan in de historie — theoretisch tot een punt herleid kunnen worden. Practisch stuit men hierbij op dezelfde bezwaren als wanneer men „de" oorsprong van een grote rivier wil opsporen. Men weet wel, waar ergens het moet zijn, maar het eigenlijke punt van oorsprong aan te wijzen, is in de meeste gevallen ondoenlijk [1]).

In zijn betoog oppert Klatter op verschillende plaatsen de veronderstelling, dat de nom. *joe* aan „Friese" [2]) invloed moet worden toegeschreven. M.i. op goede gronden. Wanneer hij echter daarnaast ook de mogelijkheid overweegt om de *j*-vormen [3]) te beschouwen „als Friesche relicten, die onder de genoemde gunstige omstandigheden in deze streken konden blijven leven", dan berust dat vermoedelijk op de veronderstelling, dat de nom. *joe* in Friesland oud is. Hij is echter in het Oudfries onbekend, en, naar wij beneden zullen zien, duikt hij pas op in de loop van de achttiende eeuw. Hiermede vervalt m.i.

---

[1]) Het beeld leent zich tevens tot een illustratie van Overdiep's kritische houding zowel inzake historische grammatica als dialectgeografie, aan den dag gelegd, o.a., in *Frysk Jierboek* 1937, blz. 110—24. Ik stel mij O.'s gedachtengang aldus voor: Als ik een bepaald Rijnlandschap ten voeten uit wil schilderen, wat helpt het mij dan, of ik weet waar de Rijn ontsprongen is en welke zijrivieren hij heeft? Men zal hierop moeten antwoorden, dat er nu eenmaal mensen zijn, die zich met de studie van stroomgebieden bezig houden en die daarbij volgens studiemethoden te werk gaan, die zijn aangepast bij de door hen bestudeerde objecten. Nu kunnen landschapschilder en geoloog zonder twijfel vruchtbaar over hun beider studieobject, de Rijn, van gedachten wisselen, maar als zij bij den ander geestdrift voor eigen studierichting willen wekken, moet de schilder niet b.v. beweren, dat olieverf en palet onontbeerlijk zijn voor geologische studiën.

[2]) In het oosten Oostfriese en Borkumse, maar de nom *joe* is Oostfries, nòch Borkums, zoals wij boven zagen.

[3]) Hij denkt hier blijkbaar aan *joe* èn *jie,* maar ook een oudfriese nom. *ji* is niet overgeleverd.

de mogelijkheid van oude *joe*-relicten in het Westerkwartier. Veeleer zullen we moeten aannemen, dat in het Westerkwartier van de 18de eeuw, evenals in Friesland, de nom. *joe* nog geheel onbekend was.

Behalve de gehele dialectgeografische situatie (zie ook beneden blz. 30) is er althans één concreet gegeven, dat op zeer recente groei van het *joe*-gebied wijst. In zijn *Vocalisme van den tongval van Noordhorn* vermeldt W. de Vries op blz. 72 een vorm *eien* „iemand met den beleefdheidsvorm van 't pron. pers., alzoo met *ju* aanspreken". Deze wonderlijke contradictio in terminis verdient te meer aandacht, omdat de aanspreekvorm *ei* op het ogenblik n e r g e n s in de provincie Groningen bekend is! Kennelijk is het de voorloper van *joe* geweest, die daar nog in een vorige generatie geleefd moet hebben. Men kan dit te eer aannemen, daar de gediftongeerde vorm (*ei* en consorten) in het gehele oosten van Stellingwerf èn in geheel noordelijk Drente gebruikelijk is (en tot in de 18de eeuw in Friesland gebruikelijk wàs [1]). Aangezien bovendien het grootste gedeelte van het Westerkwartier naast *doe* de acc. *dei* kent, kan een Westerkwartiers (en Fries) **ei* met acc. *joe* niet bevreemden. De nu bij het Reitdiep liggende *joe*-grens moet dus een honderd jaar geleden westelijker hebben gelegen. Dat begint dus al aardig op „Friese" herkomst van *joe* te gelijken.

Hoe staat het nu met het „Friese" karakter van *joe*?

Aan h i s t o r i s c h e Friese grammatica, in de zin van een studie der taalverschijnselen-door-de-eeuwen-heen, is tot dusver weinig gedaan. Voor het Oudfries bezitten wij behoorlijke hulpmiddelen, onze kennis van Gysbert Japicx en zijn taal is er in de laatste jaren sterk op vooruitgegaan en aan lexicografische, grammaticale en taalgeografische beschrijvingen van het moderne Fries heeft het ook niet ontbroken. Maar frisiologen, die

[1]) Men mag aannemen dat er een Friese *ei/i*-isoglose is geweest die ongeveer samenviel met de scheiding *hèi/hi, dèi/di, mèi/mi, wèi/wi, bèi/bi* (zie Hof, *Friesche Dialectgeographie,* blz. 178).

hun explorations over meer dan een van deze drie oasen uitstrekken, zijn schaars. Dit beeld van de oasen is op de literatuur van toepassing, maar voor de taal is het natuurlijk onbruikbaar. Ons Fries is, grotendeels los van literaire invloeden, organisch gegroeid evenals welke taal ook: pauzen in de literatuurontwikkeling gaan geenszins gepaard met pauzen in de taalontwikkeling. Men verlieze hierbij niet uit het oog, dat perioden van omvangrijke literaire productiviteit soms weinig bouwstoffen voor het historisch taalonderzoek opleveren, omdat de werkelijk levende taal niet altijd in geschrifte wordt weergegeven (denk aan de Nederlandse literatuur der 18de eeuw). Dit bezwaar heeft de Friese literatuur niet in die mate, omdat Fries en volkstaal synoniem zijn. Inzover staat het dus nog te bezien, of de arme Friese literatuur [1]) armer zou zijn aan bruikbare bouwstoffen voor het onderzoek der volkstaal dan die van andere talen met rijke literaire traditie. In elk geval is het duidelijk, dat — in 't bizonder vóór de 19de eeuw — elk Fries verhaaltje, elke brief, elk onnozel rijmpje als document voor de taalgeschiedenis moet worden aangemerkt.

Het is de grote verdienste van G. A. Wumkes, dat hij in zijn boek *Bodders yn de Fryske Striid* een gerieflijk hulpmiddel [2]) heeft geschapen voor elk, die uit de reeks van Friese taaldocumenten een keuze naar zijn gading wil doen. Zo wordt het ons dan mogelijk gemaakt om ten aanzien van bepaalde verschijnselen de lijn dóór te trekken van de oudste periode door de eeuwen heen naar de moderne tijd — wat ik altijd als een der voornaamste, en aantrekkelijkste, taken van het historisch grammaticaal onderzoek beschouw.

Na mijn studie over de voorgeschiedenis onzer verkleinwoor-

---

[1]) Ik spreek hier natuurlijk alleen van de letterkundige overblijfselen van vóór 1800.

[2]) Ik moge hier als desideratum voor een tweede druk de wens uitspreken, dat W. zijn citaten nog eens aan een grondige collatie met de originelen onderwerpt. Hun bruikbaarheid zal daardoor worden verhoogd.

den [1]) heb ik voor het Fries een poging met gelijke principiële doelstelling gewaagd in mijn opstel over de *û* > *ü*-kwestie [2]). Daarin is getracht, de lijn der ontwikkeling te volgen met behulp van alle aanknopingspunten, die ik uit Friese schrifturen kon verkrijgen. Ten dele werd instemming met dit opstel betuigd. Van andere kanten werd kritiek geuit, die echter over 't algemeen slechts één bepaald aspect van de zaak belichtte zonder te letten op het onloochenbare verband dat er bestaat tussen de Friese ontwikkeling en die in al onze noordoostelijke provinciën. Ook aan de chronologie der verschijnselen heeft men onvoldoende aandacht besteed. De historische grammatica dient nu eenmaal meer te geven dan een keuze van los feitenmateriaal uit verschillende perioden. Op de naam „historisch" kan zij slechts dan ten volle aanspraak maken, wanneer we ons een voorstelling kunnen vormen van de o r g a n i s c h e groei en ontwikkeling der taalverschijnselen in hun onderling verband. Het is geenszins gemakkelijk daarvoor een betrouwbare basis te vinden. Vooral niet voor het Fries! We moeten in principe steeds teruggrijpen op eerstehandsbronnen en hun taal kritisch waarderen. Dat vereist een omslachtige oriëntering en hiervoor biedt de bibliotheek (zelfs de welvoorziene Leidse) niet altijd de gewenste hulpmiddelen. Het spreekt dus vanzelf, dat zulke onderzoekingen voorlopig nog het karakter van verkenningen op grotendeels onontgonnen terrein moeten dragen. Wanneer ik thans een nieuwe poging waag en zo nu en dan ook een aantal vindplaatsen vermeld, dan is dat slechts bedoeld om bij benadering een beeld van de frequentieverhoudingen te geven, niet om de indruk te wekken, dat ik werkelijk àlle bronnen van a—z heb doorgelezen.

Omtrent de Westfriese aanspreekpronomina op het einde der middeleeuwen kunnen we ons goed oriënteren doordat in het

---

[1]) *Die Entstehung der niederländischen Diminutivendung -tje* (*ZfdMaa* 1923, blz. 217—31).

[2]) *Die Aussprache des germ. û im Altwestfriesischen* (*Teuthonista* VIII, (1932), blz. 129—70).

tweede deel van Sipma's Oorkondenboek toevallig een 25 oorkonden met aanspreekvormen voorkomen. Normaal voor die tijd blijkt te zijn: nom. *y* (veel vaker dan *ghy*), obj. *joe*, poss. *joen*. De schrijfwijze voor de obj. is onveranderd *joe*[1]) (35 ×), voor de poss. even onveranderd *joen*[2]) (20 ×). Het indeclinabele karakter van dit laatste woord is opvallend; vgl. *joen breff, joen secka, joen andert, joen broren, ney joen besta formogen*. Slechts eenmaal treft men een genitief-*s* aan: *ney wtwysinghe joens*[3]) *breff* (nr. 150), vgl. echter *ney in hald joen breef* (nr. 184) en *joen selvis, joen sins* (nr. 119). Eenmaal trof ik *joen* gesubstantiveerd[4]): *dat i joe schick dat joen to byhalden* (nr. 150). De aandacht zij verder gevestigd op de aanspraak *joen lyaefte* (nrs 131 en 138). Meerdere personen worden aangesproken met *jemmen, jemma, jemna, jenna*[5]), *jena* (al deze vormen zowel voor nom., obj. als poss.), waarbij vooral het veelvuldige voorkomen van vormen met uitsluitend dentale nasaal opvalt. Vgl. verder nog: *jenna lyaefte* (nr. 141) en *Jenna eerbarheit* (nr. 170), beide gericht tot een groep van personen.

H. Kern heeft indertijd (*Taalk. Bijdr.* II, blz. 194—7) het Ofri. *jemma* uit **jî* + *man* verklaard en de gedachte is bij mij

---

[1]) Bij Schotanus (Sipma II, nr. 119) leest men eenmaal: *hwer om wy joun seer fryontliken* [Schot. heeft gelezen *fcyontliken*] *nu dwaet bidden*. Blijkbaar is *joun* hier lees- of drukfout.

[2]) Eenmaal *yoen*. Ik vestig hier terloops de aandacht op een brief van 1489 (Buitenrust Hettema, *Bloeml. uit Ofri. geschr.* blz. 74), waarin reeds, zoals later steeds, *jon* geschreven wordt.

[3]) Merkwaardig is het, dat het subst. niet in de gen. staat. Vgl. later bij Gysbert Japicx: *ter eere Jôns greate' ontsjoghb're Namme* (zie beneden blz. 20, noot 4).

[4]) In een brief van Rozema van 1578, afgedrukt bij Wumkes, blz. 276, komt twee maal de vorm *ionner* voor (1 × *mey ionner* en 1 × in een zinsverband dat mij niet duidelijk geworden is). Een dergelijke vorm heb ik verder nergens aangetroffen. Is het wellicht op één lijn te stellen met Gron. *joender*?

[5]) Fokkema (*Het Stadsfries* blz. 156) meent dat Sipma *jena* mèt afkortingsteken niet als *jenna* doch als *jemna* had moeten oplossen. Maar blijkens de oorkonden zooals ze door Sipma zijn afgedrukt is de *jenna*-vorm enkele malen voluit overgeleverd.

opgekomen of men in *joen* wellicht een soortgelijk compositum heeft te zien uit *iu* + *man*. Dat zou dan uit een enkelvoudige genitief kunnen zijn (het woord *man* bezat immers oorspronkelijk geen *s* in de gen.) of, waarschijnlijker, uit een mv. *mon* of *man*. Neemt men possessieve oorsprong in deze laatste vorm aan, dan zou het vergeleken kunnen worden met het indeclinabele en oorspronkelijk eveneens possessieve *jullie* < *joului* [1]). Over formele bezwaren kan men heenstappen als men denkt aan het bizondere karakter van compositum. Het ter beschikking staande materiaal is echter helaas onvoldoende om de voorgeschiedenis van dit merkwaardige pronomen bloot te leggen: het zou immers ook een (weliswaar opmerkelijk vroege) analogie-formatie naar *myn, dyn, syn* kunnen zijn. In het Gronings gedraagt *joen* zich als een woord met oude *û*, maar in het Fries niet. Reeds de oude schrijfwijze *joen* is opvallend en wijst op een *o*-achtige vocaal, vgl. trouwens ook de latere schrijfwijze *joon* in *Waatze Gribberts Bruyloft* [**1701**] blz. 11, 46. Ook Gysbert Japicx heeft met zijn (niet consequent toegepaste) *ô*-schrijfwijze blijkbaar een *o*-achtige en enigszins lange (genasaleerde?) vocaal bedoeld. Behalve in Groningen en Friesland komt *joen* ook in Westvlaanderen voor en wel als obj. v. h. pers. èn als poss. Het possessieve gebruik zal ook hier wel het oudste geweest zijn, daar ook andere objectiefvormen en zelfs nominatieven van het pers. door de possessiva beïnvloed zijn (vgl. acc. pers. *mijn* en de nom. *wijlder, wulder, gijlder, gulder, zijlder, zulder*).

In Goeree is de lange vocaal van het poss. *jōēw* (Van Weel, blz. 61) opmerkelijk. Mogelijk is dit een latere ontwikkeling van **joen*, welke veronderstelling m.i. gerechtvaardigd wordt door vormen als Goerees *gôə, rœ̄, brœ̄* (gaan, raden, braden). De bekende verwantschap van het Goerees met het Westvlaams springt hier, als in zoveel andere gevallen, in het oog.

In dit verband mag de vraag gesteld worden of het Zeeuwse poss. *jen* bij Wolff en Deken, dat men tot dusver niet au sérieux

---

[1]) *N.T.* XXXV, blz. 161—70.

heeft willen nemen [1]), niet nog een rest is van een soortgelijk ouder-Zeeuws *iun* [2]).

Voor de zestiende eeuw kon ik hier weinig Fries materiaal vinden. Voor **1511** een brief met de normale verdeling *y* in de nom. tegenover *joe* (*joo, jo, yo*) in de acc. en een poss. *joen.* Fokkema (*Het Stadsfries,* blz. 155), die de tekst van deze brief afdrukt, heeft er reeds de aandacht op gevestigd, dat hier eenmaal een acc.-vorm in de nom. voorkomt, maar merkt op: „Het is gevaarlijk om uit deze ene plaats conclusies te trekken, te meer daar in de zeventiende eeuw *y* in de nom. gewoon is" [3]).

In de tweede helft der zestiende eeuw (**1572**) treffen we voor 't eerst een *U.E.* in Fries verband aan: „lyck hy zyker wyt dat *U.E.* haet dien" [4]).

Uit deze zelfde tijd is een *ion*-vorm (poss.) overgeleverd en wel in een brief van **1578** [5]), waarin tevens een merkwaardig *ie* (= zij pl.) voorkomt.

Voor de zeventiende eeuw staan ons meer bronnen ter beschikking. In het oudste Friese bruiloftsgedicht, de *Tsamensprekinghe van Wouter ende Tialle* (**1609**) van Johan van Hichtum [6]) vinden we de volgende vormen: nom. *i*, acc. *jo*, een

---

[1]) Zie *W N T* VII, 451 en *Tschr.* 45 (1926), blz. 91, noot 4. Hierbij zij opgemerkt, dat een klankwettig volkomen gerechtvaardigd poss. *jen* bij de Althuysens voorkomt (zie beneden blz. 22).

[2]) Uit het Westvlaamse *joen,* het Zeeuwse *jen,* het Goerese *jōēw*<*joen,* het Friese *jon* en het Groningse *joen* zou men tot een verspreidingsgebied langs de gehele Noordzeekust kunnen besluiten. In Holland zou het dan zijn opgevolgd door het op verwante wijze gevormde *joului.*

[3]) Inderdaad heb ik een tweede geval van dien aard vóór de 18de eeuw niet aangetroffen. Ik moge eraan toevoegen dat men de tekst van deze brief niet bepaald glashelder kan noemen.

[4]) Joachim Hopperi, Frisii, *Epistolae ad Viglium ab Aytta Zuichemum,* blz. 336.

[5]) Wumkes, blz. 276.

[6]) Uitgegeven door Haantjes-Kloeke in *Drei friesische Hochzeitsgedichte aus dem 17. Jahrhundert.*

poss. komt er niet in voor [1]). Meerv. *ijmme* en *jmme*. De vorm *jo* wordt hier tevens gebruikt voor 'zij': *jo woe, jo ronnen, jo nieghdin* (in de inversie daarentegen *se*: *do joense* enz.). Het gedicht heeft het grote voordeel, dat het nog vrij is van alle Friese schrijftraditie.

Dat geldt zeker in niet mindere mate van Starter's *Vermaecklijck Sotte-Clucht van een Advocaet ende een Boer op 't plat Friesch* (**1618**), waar men een overeenkomstig beeld vindt: nom. 6 × *y*, obj. 7 × *jo* (1 × *jou*), poss. 3 × *jon* (*yon*): *jon* [2]) *Lectien, jon schillaris, yon wijf* (bovendien 1 × *jon* in Friesch Pastorel), meerv. 3 × *jymme* (nom. en obj.). Ook hier vindt men *jo* (4 ×) voor 'zij' (mv.) [3]).

Uit deze staat van zaken putten wij de zekerheid (indien daaromtrent nog twijfel mocht bestaan), dat de aanspreekvormen van Gysbert Japicx overeenstemmen met het spraakgebruik van zijn tijd. Men vindt bij hem passim de volgende vormen: nom. *y*, obj. *jo*, poss. *jon* [4]) (*Ion*) of *Jôn* (*Iôn*); mv.: *jimme* (*jemme, jiemme*) in nom., acc. èn poss. Voor 'zij' gebruikt G. J. in enk. en mv. *jæ* [5]).

In G. J.'s brieven vinden we een goede 70 maal de vorm

---

[1]) Ter aanvulling voor deze periode moge dan dienen een *ion*-vorm van **1616**, die men in het hs. van Wybrand Michiels vindt (zie Wumkes, blz. 220). J. Dirks, van wien Wumkes het rijmpje heeft overgenomen, heeft verkeerd gelezen. In het hs. staat ondubbelzinnig: *ion pongh* (zie beneden blz. 54).

[2]) In de Bloemlezing van Buitenrust Hettema staat ten onrechte *jou*, zie beneden blz. 54.

[3]) *Jo* 'zij' ook in Baardt's *Frieske boere Prognostikatie* (**1640**), zie Halbertsma, *Hulde aan Gysbert Japiks* II, 242—52, maar anderzijds op blz. 243: wanneer *ze* dwaen.

[4]) Zeldzame genitieven als *ney' glanz' Jons wetten* (blz. 119), *Wa kin dy kreft Jôns toorn-verbolg'ne hân* (127), *ter eere Jôns greate' ontsjoghb're Namme* (173), *Jons dwaens forjitt'nis* (192), *goertiernheyte' iz Jôns* (225) staan natuurlijk buiten de volkstaal en mogen niet worden aangevoerd als argument voor een reeds bestaand poss. *jons* (zie beneden blz. 37 vv.).

[5]) Zie blz. 28.

jon E. [1]) als beleefdheidsvorm in obj. en poss. gebruik. Aandacht verdienen enkele gen. als *jôn Es. Fioole in Rooze* (335), *jon Edelheits allerhertgruwnnigste frjuene* (333), *jon Eerwirdige Edelheyds oerboâdigste Tjenner* (337).

In *Waatze Gribberts Bruyloft* (**1701**) zijn de nom. *y* en de obj. *jo* nog normaal [2]). Wel is duidelijk dat het oude poss. op *-n* bezig is te verdwijnen. Ik trof het nog slechts twee maal aan: *joon Schortel-doeck* (blz. 11), *joon deel* (46). Daarentegen: *jou Man* (13), *jou Wijff* (15), *fen jou Soons wegen* (15), *jou zin* (16), *jou Hals* (23), *jou Noos* (25), *jou* in zelfst. gebruik (25), *jou Soon* (46), — genoeg om het bestaan van een reeds levend possessief *jou* aan de drempel der 18de eeuw te bewijzen. Terloops zij opgemerkt, dat het possessief in Hollands verband *u* luidt: *Hoe heet u Joncker ofte Grietman* (27) — Het meerv. pron. is *jimme* (nom., obj. èn poss.). Voor 'zij' wordt in enk. en mv. *jo* gezegd.

Het is hier de plaats om erop te wijzen, dat het gedichtje van Nehemia Vegilin van Claerbergen, dat wordt aangetroffen in een der Leidse exemplaren van Gysbert Japicx' werken (zie Wumkes, *Bodders*, blz. 271) niet uit de 17de maar uit de eerste helft der 18de eeuw dateert. Bedoelde Nehemia V. v. C. moet dezelfde zijn, die op 20 Juni **1718** aan de Leidse Universiteit promoveerde en in wiens dissertatie een „klinkdigt" van zijn vriend P. Boddaert Kornelisz. wordt aangetroffen. Boddaert nu leefde 1694—1760. In het Friese gedichtje zijn de volgende vormen: nom. *y*, obj. *jou*, poss. *jou*. Men houde in het oog, dat, evenals in *Waatze Gribberts*, het oude *y* nog in gebruik is, terwijl het *-n*-poss. dus door *jou* is vervangen. Nieuw tegenover

---

[1]) Eenmaal (blz. 322) treft men *joe E.* aan. Ik heb mij overtuigd, dat het geen „printflater" is (althans niet van de moderne uitgave), in L. staat hier eveneens *joe*. Zie beneden blz. 54.

[2]) Ik telde op zijn minst een twintigtal *y*-vormen. Eenmaal (blz. 27) vond ik: *maer het tinck jo?* „wat denk jij?". De kans is echter groot, dat dit een drukfout is voor *het tinckt jo* „wat dunkt jou" (zó op blz. 60). Volledigheidshalve zij hier gewezen op een interjectie *jou: jou ho kense dat Moultje ynne ployen sette*, blz. 8).

Waatze Gribberts is de obj. *jou* met *ou*-klank (i.p.v. van vroeger *jo*).

Karakteristiek voor de 18de eeuw is verder o.a. het in geschrifte optreden van onbeklemde vormen [1]). In een brief van F. Sirtema van Grovestins van **1712** [2]) vindt men de volgende vormen: nom. *ie* en *je*, obj. *iou*, geen poss., meerv. *iemme, jimme, gimme*. Voor 'zij' wordt *je* (*ie*) gebruikt.

In de hoogdravende Heyl- Eer- yn Zege-krans (**1734**) van P. Couperus trof ik geen nom. aan, maar wel de obj. *joa* (2 ×), terwijl het poss. geregeld *jans* [3]) (6 ×) luidt: *jans Hœgheyd, Jans Namme*. Voor 'zij' wordt *je* gebezigd: *je sjenne* (zij zien), *je wytte* (zij weten).

Voor de toestand van de eerste helft der achttiende eeuw kan Jan Althuysen's *Friesche Rymlery* (**1755**) waarschijnlijk min of meer als representatief gelden. Men bedenke hierbij dat het acht jaar vóór de dood van den schrijver is verschenen. Het bevat trouwens ook gedichten van schr.'s vader Simon, die reeds in 1757 is gestorven.

Bij Jan vindt men het volgende beeld: nom. *y* naast *joa* (*jou* [4]), onbeklemd *je*), poss. overwegend *jou* (*joa*), daarnaast ook vaak *jen* en (veelal, maar niet altijd, in hoger stijl) *jens*. Voor 'zij' wordt *joa* gebruikt, maar in de bijtoon ook vaak *je* (*je meye, je hebbe*). *Jimme* wordt gebruikt voor nom. obj. en poss.

Op het eerste gezicht geeft de taal van Simon, den vader, hetzelfde beeld, maar een nauwkeuriger onderzoek brengt toch een belangrijk verschil aan het licht, in zoverre nl. dat het poss.

---

[1]) Een onbeklemtoond *ie* ('zij' mv.) echter reeds in 1578. Dat is wel opvallend vroeg. Zie boven blz. 19.

[2]) Wumkes, *Fryske Brieffragminten út 1712* (*De Holder* I, 1926, blz. 122—6).

[3]) Over deze bizondere vorm van het poss. beneden uitvoeriger.

[4]) Het boek krioelt van drukfouten. Het is dus niet uit te maken welke vorm als de normale beschouwd moet worden. Of moet men het naast elkaar voorkomen beschouwen als de reflex van een werkelijke worsteling tussen (ouder) *joa* en (onder Hollandse invloed opdringend) *jou*? Vgl. beneden blz. 46 noot.

jou vrijwel geheel ontbreekt [1]), terwijl *jens* misschien ook niet zo frequent is als bij den zoon Jan. Het normale poss. van Simon blijkt *jen* te zijn. Karakteristiek is het, dat de nom. *jou* (*joa*) bij Simon nog geen enkele maal voorkomt.

Terwijl dus de eerste possessieve *jou*-gevallen reeds voor **1701** zijn geboekstaafd (*Waatze Gribberts*) vinden we een nominatief *jou* (*joa*) niet vóór het midden der 18de eeuw. Waar heeft deze nom. *jou* zich nu het eerst ontwikkeld: in het Boerenfries of in de „mengtaal", die we dan gemakshalve maar Stadsfries zullen noemen? Bij gebrek aan gegevens zullen we dit wel niet positief kunnen beslissen. Maar het geeft te denken, dat de eerst dateerbare *jou*-nom. juist in „Stadsfries" van **1741** voorkomt. Uit L. Knappert, *Stadhouder, grietman en predikant* (*De Vrije Fries* XXV (1917), blz. 11—12) citeer ik de passage: „Hoe komt, datje ons dezen morgen zoo leelijk geïnsulteerd hebt met jou geschrift"... „Wij selle van jou rapport doen aan 't collegie"... „*Jou*! *jou* waarheid voorstaan... Jou nar, je bent een weetniet, een groote nar!"... „*Jou* met jou latijnsche versie, nou kan hij niet meer" [2]).

Tegen het einde der achttiende eeuw moet de nom. *y* reeds uit het levende Boerenfries verdwenen zijn en door *jou* verdrongen. Het verschil tussen vader en zoon Althuysen moet als symptomatisch beschouwd worden. Zo is in *De Burkerij of it Boere bedrief, bij eltjoor brogt trog ien Boere Zoon* [3]) (**1774**) — dat zeer zuiver van taal is [4]) en origineel van spelling — het geregeld gebruik van *jou* in de nom. reeds een voldongen feit: nom. *jou*, acc. *jou*, poss. *jou*. Voor 'zij' wordt hier in enk. en mv. *je* gebruikt.

---

[1]) Ik trof het slechts één maal aan: ruwnom *jou* tafel (blz. 74).

[2]) Vgl. tevens de possessieve *jou*-gevallen.

[3]) De schrijver is Feike van der Ploeg (Wumkes, blz. 358).

[4]) De taal wijst, naar mijn oppervlakkige indruk, naar het oosten van Friesland.

In *De tankbre Boere Zoon*[1]) (**1778**) vindt men echter weer tweeslachtigheid: nom. *y*[2]) naast *jou*, acc. *je* naast *jou*, poss. *jouw* (tweede druk een maal *je*), mv. *jimme* (poss. *jim*), 'zij' wordt weergegeven door *je*.

Eelke Meinderts is schijnbaar weer conservatiever. Ziehier de stand van zaken in zijn *Libben fen Aagtje Ysbrants* (**1779**): nom. *y* (passim, slechts éénmaal vond ik *jou* (blz. 7: omdat *jou* kleije dat 't jild jou bijgruttet), obj. *jou* (daarnaast *je*), een poss. heb ik niet aangetekend, mv. *jimme* (ook als poss.). Voor 'zij' wordt in enk. en mv. *je* gebruikt.

Ik geloof echter dat er redenen zijn om aan te nemen, dat *y* bij Meinderts slechts een schrijfvorm is, die hij van Gysbert Japicx heeft geleerd. In de eerste druk van zijn *Volle Gelok en Wolkomst Wensch* op Willem V en zijn gezin (**1777**)[3]) bedient hij zich nooit van *y* maar van *je* (ook hier éénmaal een, stellig natuurlijk *jou* in vs. 70). In de obj. bezigt hij *jou* of *je*, voor 'zij' wordt eveneens *je* gebezigd, het poss. *jins* (*jens*) wordt beneden nog uitvoerig besproken.

In de tweede druk volgt Meinderts G. Japicx op een in 't oog lopende en door de werkelijk gesproken taal kennelijk niet gerechtvaardigde wijze na. Hij vervangt dus *je matte* door *y moatte, jou sjene* door *y sjenne,* maar ook — en hier begaat hij terloops een opmerkelijke flater (zie beneden blz. 40) *jin* en *jins* (*jens*) op mechanische wijze door *jon* en *jons*. In *Aagtje Ysbrants* is Meinderts in zijn taal weer wat meer zichzelf geworden, maar hij handhaaft het gemakkelijke *y*, dat immers bij het l e z e n duidelijk van *je* 'zij' is te onderscheiden. Dit *y*

---

[1]) Verm. eveneens van Feike van der Ploeg, op grond van „taelkindige biwizen" zegt Wumkes (*Bodders,* blz. 358). Maar in de aanspreekvormen blijken er dan toch afwijkingen te zijn van de *Burkerij*.

[2]) In de tweede druk van 1823 ten dele vervangen door *jij*.

[3]) Dit gedicht wordt door mij her-uitgegeven (eerste én tweede druk naast elkaar) in *Tschr.* dl. LXI.

zal hij echter stellig als *jə* hebben uitgesproken, naar uit de eerste druk van *Volle Gelok* blijkt.

Het behoeft nauwelijks betoog dat de grote invloed die van de werken van G. Japicx is uitgegaan op de 19de-eeuwse Friese literatuur in taalkundig opzicht (vooral ten aanzien van de spelling) tot grote onzuiverheid heeft geleid. Zo is b.v. voor ons doel volstrekt onbruikbaar: J. C. P. Salverda, *Ytlycke Friesche Rymckes* (**1824**). S. is een groot bewonderaar van G. J. en volgt hem in alle opzichten na (vooral in de spelling). Zo berusten dus zijn nom. *y*, poss. *jon* en zijn *jæ* voor 'zij' niet op de werkelijk gesproken volkstaal dier dagen maar zijn aan G. J.'s invloed toe te schrijven.

Het zou wel de moeite lonen om de aanspreekgewoonten aan de hand van de Friese literatuur der 18de en 19de eeuw verder na te gaan. De lijnen der ontwikkeling zoals ik die voor de vroegere tijd meende te kunnen schetsen, zullen dan beter kunnen worden doorgetrokken. Vooral ten aanzien van de 19de eeuw voel ik mij echter buiten staat dit te doen, omdat ik hier niet over voldoende bronnen beschik. Bij het raadplegen van anthologieën en almanakken komt vaak twijfel op aan de authenticiteit der schrijfwijzen. Ik geloof dat men hier beter zal kunnen vertrouwen op het kritisch onderzoek van een geboren Fries, die alle bronnen ter beschikking heeft en daarin volledig thuis is.

In verband met het gebruik van nom. *je* in het oudste geschrift van Meinderts is interessant een ontsporing van E. Halbertsma in *De Lape Koer fen Gabe Skroor* (**1822**). Halbertsma bedient zich in de nom. van de schriftelijke vorm *jij*[1]). Maar welke uitspraak heeft hij daarmee bedoeld? Men mag vermoeden: *jə* (evenals Sirtema van Grovestins, de Althuysen's, Meinderts), want anders had de dichter niet neer kunnen schrijven: ik koe *jij* [!] net (blz. 19). De obj. luidt bij hem anders *jou*, het poss. *jins*. In *Minne Jorrits reis nei it Kollumer*

[1]) Dat een gesproken *jij* van Hollandse herkomst moet zijn, wordt beneden betoogd.

oproer bedient H. zich, overeenkomstig de volkstaal, van de nom. *jou.*

Ook op grond van Wassenbergh's *Idioticon Frisicum* [1]) mag men aannemen, dat de ondergang van het oude *y* in **1802** bezegeld was. Zie blz. 47: „Iouw, voor *U*. Dus: Heb jouw 'er al weest? enz." Zijn Idioticon omvat weliswaar de taal „van Luiden *niet* behoorende tot den Boerenstand", maar wie het gehanteerd heeft, weet dat het evenmin „Stadsfries" is. Veeleer geeft het volgens de enigszins verwarde opvattingen dier dagen een reeks Friese woorden in Hollands gewaad. We zullen W.'s mededeling veilig aldus mogen interpreteren: waar Hollanders het aanspreekpronomen *U* bezigen, daar gebruiken de Friezen *jouw* (vgl. ook beneden blz. 51).

De plaats is belangrijk voor de geschiedenis onzer pronomina omdat de Hollandse nominatief *U* hier voor het eerst lexicografisch geboekstaafd is [2]). Interessant is verder het feit, dat *jouw* aan *U* wordt gekoppeld en niet, zoals wij zouden verwachten aan *gij* of *jij*. Wij komen hierop nog terug.

Op grond van bovenstaand overzicht mag men dus aannemen, dat het gesproken pron. *y* in de loop van de 18de eeuw is uitgestorven. Een van de oorzaken daarvan zal zijn geweest de zwakke klemtoon. Men vergete hierbij niet, dat het aanspreekpron. in het gesprek véél vaker met zwakke klem voorkomt dan met nadruk. Van dit zwakbeklemde *y* kan een halfvocaal *i̯* overblijven die zich in het zinsverband blijkbaar gemakkelijk tot een i̯ə kon ontwikkelen [3]),

[1]) In diens *Taalk. Bijdragen* (Franeker 1806).

[2]) In de geschiedenis onzer aanspreek-pronomina is deze plaats tot dusver over 't hoofd gezien. De laatste twijfel, dat hier werkelijk sprake is van een *U* als subject wordt weggenomen door een *U*-geval, dat reeds in het jaar **1779** is geboekstaafd (zie beneden blz. 51).

[3]) Ik vestig er nogmaals de aandacht op, dat de schrijfwijze met *ou* niet vóór de 18de eeuw voorkomt. Ook in de obj. was het vóór dien trouwens ook *jo* en niet *jou*. Het eerste poss. *jou* was van **1701**, de eerste obj. *jou* komt elf jaar later voor.

een ontwikkeling, die trouwens sterk in de hand gewerkt kon worden doordat de obj. *joe* (*jou*) zich eveneens tot *jə* ontwikkelde. In de bijtoon zullen dus *y* en *jo* in de 18de eeuw zijn samengevallen evenals dat in Holland met de onbeklemtoonde varianten van *jij* en *jou* het geval was.

Deze ontwikkeling, waarvan de kiemen stellig reeds in de 17de eeuw aanwezig zullen zijn geweest[1]), viel geheel of gedeeltelijk samen met de ontwikkeling ofri. *hiu* (3 p. sing.) en *hia* (3 p. mv.) 'zij' tot een zwak beklemd *jo* > *je*. Het toch al dubbel belaste[2]) *je* 'zij' krijgt dus ook nog de waarde van nom. èn obj. van de tweede persoon[3]). Een, alleszins gewenste, thérapeutique verbale heeft Gysbert Japicx misschien reeds trachten toe te passen met zijn scheiding tussen *jæ*[4]) 'zij' (enk. èn mv.) en *jo* 'je' (obj.); zijn

---

[1]) Een vorm *ie* voor 'zij' (mv.) is zelfs reeds voor de 16de eeuw overgeleverd (zie blz. 22, noot 1).

[2]) De Hollandse volkstaal heeft hier sinds lang uiting gegeven aan een behoefte tot differentiëring, nl. door het gebruik van *zullie* en *hullie*. Hetzelfde schijnt voor het Stadsfries te gelden. In *Frysk Jierboek* 1937, blz. 109 verklaart P. v. d. Molen het voorkomen van het Holl. *sullie* in Leeuwarden aldus: „Ik schrijf dit toe aan de behoefte om zij (3e pers. meerv.) te onderscheiden van zij (vrouw. enk.). Uit diezelfde behoefte is, speciaal bij de emphase de merkwaardige meervoudsvorm „sijen" ontstaan".

[3]) Voor een te verwachten poss. **je*<*jen* heb ik tot dusver slechts één, enigszins twijfelachtige, bewijsplaats uit de tweede druk van *De tankbre Boere Zoon* (zie boven blz. 24, de eerste druk heeft *jouw*). Is dit toeval? Of hebben we het als symptoom te beschouwen van een streven om de meer en meer onhoudbaar wordende *je*-kwestie nog zoveel mogelijk in het rechte spoor te houden? Misschien is dat ook de reden geweest, waarom de Friezen nog zo lang na de middeleeuwen de *n* van het poss. *jon* hebben gehandhaafd. Zuiver klankwettig zou hij in de bijtoon dunkt me wel eerder zijn verdwenen (vgl. Siebs, *Gesch. d. fries. Spr.* 108). De normaal te verwachten Middelfriese overgangsvorm *jen* vond ik tot dusver ook alleen bij de Althuysen's.

[4]) Zou G. J. niet een soort *ə* gesproken hebben? De *je*-schrijfwijze bij Sirtema van Grovestins, Couperus, Althuysen, Meinderts en

tijdgenoten Van Hichtum en Starter kennen die scheiding immers niet, evenmin *Waatze Gribberts*. De *æ* van G. J., als voortzetting van mv. *hia* nog wel begrijpelijk, is trouwens bevreemdend als latere ontwikkeling van het enk. *hiu* [1]).

Dat er bij de toenemende veelomvattende nivellering tot *jə* waarlijk behoefte was aan „nieuw bloed" blijkt 1° uit het achtereenvolgens opkomen van twee nieuwe possessieven *jou* en *jins*, 2° uit het plotseling opduiken van de nominatieven *jou* en, later, *jy*, 3° uit het veldwinnen van *se* (in plaats van *je*) buiten de inversie en vooral uit het opduiken van een beklemd *sy*.

Ik begin met het laatste geval omdat het, ondubbelzinniger nog dan de andere, aantoont, welke invloed hier in 't spel geweest is. Raadpleegt men Sipma's *Phonology & Grammar of Modern West-Frisian*, blz. 65, dan blijkt het, dat S. de vorm *sy* als Fries beschouwt [2]).

Ook Sytstra en Hof constateren eenvoudigweg in hun *Nieuwe Friesche Spraakkunst* blz. 109: „Vereischt het woord [se] klemtoon, dan treedt *sy* er voor in de plaats".

Blijkbaar hebben de Friese grammatici de vorm *sy* dus niet meer als westelijke indringer herkend. Toch is een ofri. *si* of *sia* nergens overgeleverd en een aequivalent ervan zal men ook in de Friese literatuur van vóór 1800 tevergeefs zoeken. De eerste stap op het Hollandse pad heeft men gezet, toen men buiten de inversie *se* ging gebruiken (*se mient* i.p.v. *hja* (*je*) *mient*). Dat proces kan in de achttiende eeuw zijn begonnen. Nauwelijks merkbaar is daarop in de 19de eeuw de stap van *se* op *sij* ge-

---

Van der Ploeg wijst immers ook in die richting. Naar aanleiding van de tegenw. schrijfwijze met *a* herinner ik eraan, dat de *ə* in het Fries gemakkelijk *a*-timbre aanneemt.

1) Burmania heeft dan ook, met meer historische consequentie dan G. J., voor 'zij': *ja* (mv.) en *jo* (enk.). Zie *De Twadde Jiergearkomste fen de Fryske Akademy*, blz. 83 vv.

2) Op blz. 66 constateert hij: „*Hja* belongs to another dialect than *sy*". In de conjugatie-paradigma's op blz. 69 heet het: *sy* (*hja*) *miene*, enz.

volgd. Een psychologisch belangrijk feit! Want men kan zich in analogie daarmee nu ook zeer goed de stap van een (uit *y* ontstane) nominatief *jə* tot beklemd *jou* voorstellen [1]). Temeer omdat die stap i s gedaan voor het p o s s e s s i e v e (uit *jon* ontstane) *jə(n)* > *jou* terwijl de F r i e s e s c h i j n verdedigd kan worden met een beroep op het, volkomen Fries-klankwettige, naast-elkaar-voorkomen van de o b j e c t i e v e n *je* en *jou* (*jo*).

Gaat men uitsluitend af op 19de-eeuwse bronnen, dan zou men kunnen geloven, dat mèt *se* > *sy* ook een ontwikkeling van *je* tot *jy* evenwijdig is gegaan. Dat is echter een ontwikkeling, die zich vermoedelijk alleen op schrift heeft voltrokken. Merkwaardig genoeg schijnen de grammatici ook dit *jy* te hebben gepropageerd. Colmjon [2]) zegt: „Op beleefden toon sprekende zegt men *jy* in de plaats van *du*, dat dus verbogen wordt: 1 nv. *jy*, 2 nv. *juw* [!], 3 nv. *ju*, 4 nv. *ju*. *Jy* en *ju* kunnen tot *j'* worden afgekapt". Het bestaan van de springlevende nom. *jou* wordt N.B. geheel verzwegen. Het is trouwens duidelijk, dat we hier te doen hebben met een poging om de Friese taal in het keurslijf der Latijnse grammatica te persen. Van Blom zegt: „Het gebruik van *jo* is thans echter in de volkstaal ook in den 1en naamval zoo algemeen geworden, dat het in de schrijftaal in den *gemeenzamen toon* bezwaarlijk meer geweerd kan worden. Waar echter de gemeenzame stijl het niet vordert, schrijve[!] men *jy* [3]), of, als er geen bijzondere klem op het woord gelegd wordt, eenvoudig *je*" [4]). Dat het een Hollandse vlieger was, die hier door grammatici en andere intellectuelen werd opgelaten, heeft men blijkbaar ook hier niet meer beseft. Sipma [5]) zegt: „In ordinary speaking the objective form *jo* has replaced the

---

[1]) Waarbij het pron. *dou* dan als model gediend kan hebben.

[2]) Colmjon, *Beknopte Friesche Spraakkunst,* Leeuwarden 1863, blz. 57.

[3]) Zo deed b.v. Halbertsma, zie boven blz. 25, maar hij vergiste zich op interessante wijze.

[4]) Van Blom, *Beknopte Friesche Spraakkunst,* 1889, blz. 104.

[5]) Sipma, *Phonology & Grammar,* blz. 66.

nominative *jy*, which has fallen into disuse. *Jy*, however, is often employed in the written language." Nogmaals zij hier met nadruk geconstateerd, dat een „Fries" *jy* vóór de negentiende eeuw nimmer is aangetoond. Ook taalgeografisch is een „Fries" *jy*-gebied trouwens niet erg waarschijnlijk. Het Friese taalgebied grenst, naar wij zagen [1]), aan de landzijde aan een uitgestrekt Drents-Stellingwerfs *ei*-gebied [2]), dat zich vroeger ook tot het Westerkwartier heeft uitgestrekt. Deze feiten, de afwezigheid van een Oud- en Middelfries *jy* en met name de

---

[1]) Boven blz. 14.

[2]) Hoezeer een Fries *jy* in geografisch opzicht als anomalie te beschouwen is, blijkt op overtuigende wijze, wanneer men de *jij*-kaart (ms. van de *Leidse Taalatlas*) ter hand neemt. Het gehele niet-Friese noordoosten tot aan IJsel en Oude IJsel (omvattende Groningen, Drente, Stellingwerf, Overijsel, Achterhoek èn ook nog het oostelijk gedeelte van de Veluwe) heeft (met uitzondering dan van het boven blz. 8 besproken Groningse gebied) *j*-loze vormen in de nom. (dus *ie, ei,* of *i-j*). De weinige *j*-plaatsen liggen zodanig en kenmerken zich overigens zó weinig door taalkundige „oudheden", dat ik aan *j*-nominatieven als „relicten" in het oosten voorlopig moeilijk kan geloven.

Hoe oud is dit grote *j*-loze gebied? Wanneer men voor Friesland zou antwoorden: zo oud als de Friese overlevering, dan zijn er tot dusver geen overtuigende feiten, die het tegendeel kunnen bewijzen. Wel is daar de vorm *jimma,* die toch wel op een oudst *ji* schijnt te wijzen. Maar het kan zijn, dat men, evenals in het verdere oosten door een reeks misleidende schrijfwijzen zijn weg zal moeten banen. De interpretatie wordt er waarlijk niet gemakkelijker op, als men ziet (boven blz. 12 noot 1), dat b.v. in sommige Groninger plaatsen een j o n g e r *jie* in de plaats van een o u d *ie* komt. Volgens het onderzoek van Verdenius (*Tschr.* XLV, blz. 23-32) zijn in de Overlandse taal uit de zestiende eeuw reeds *ie*-vormen overgeleverd, aanvankelijk in de inversie, maar in de zeventiende eeuw „is dit *ie* in alle posities doorgevoerd". W. de Vries (*Tschr.* LIII, blz. 178) constateerde reeds *y* in een Groningse tekst van **1534**. Hij veronderstelt, dat men *y* wel eens als *ji* zal moeten lezen, maar hij zegt niet dat dat m o e t. En terecht, want het blijkt, dat Gronings *y* reeds dadelijk in alle posities, zelfs niet-enclitisch voorkomt, een toestand dus, die reeds volkomen bij het moderne Gronings aansluit.

stijl waarin het „Friese" *jy* gebruikt wordt (of liever: waarin de grammatici wensen dat het gebruikt wordt) wijzen op het tegendeel van landelijke herkomst.

Het zijn vooral de „afgekapte" (d.w.z. niet beklemde) vormen, struikelblokken voor zovele ouderwetse grammatici, die onze aandacht in hoge mate verdienen. De verklaarbare gewoonte der grammatici om de beklemde vormen voorop en de veel frequentere onbeklemde tussen haakjes daarachter te plaatsen, suggereert ons onwillekeurig om de eerste ook historisch als hoofd- en primaire vormen te beschouwen en dat is in dit geval misleidend. Primair was *y*, secundair *je*, en eerst toen zich aan een beklemde vorm b e h o e f t e deed gevoelen kwam *jou*.

Hoe valt het echter met deze behoefte te rijmen, dat men het beklemde *y*, waarmede men het toch 4 à 5 eeuwen had kunnen stellen, overboord werpt? Als eerste oorzaak daarvan neem ik aan de opkomst van een novum op het gebied der Friese aanspraak: het aanspreken in de derde persoon met vermelding van titel, eigen- of verwantschapsnaam of van het pronomen van de derde persoon.

Dit, in Friesland, Groningen en Drente sterk verspreide gebruik is overbekend, maar er is ten onzent weinig over deze kwestie geschreven en van de voorgeschiedenis op ons taalgebied weten we zo goed als niets. Overdiep is blijkbaar van mening, dat het aanspreken met de derde persoon in Katwijk (*Gae me Vaeder ook mee? Gaet Jantje ook mee?*) spontaan ontstaan is (*Stil. Gramm.*, blz. 287). Misschien zal hij dit ook voor Friesland willen aannemen. Maar ons stilistisch instinct (en bij gebrek aan historische gegevens zullen we daarop ten dele moeten afgaan) zegt ons, dat dit op zijn hoogst kan gelden voor de intieme huiselijke kring, de *dou*-sfeer dus. Men zal echter voor het gebruik van titel + derde persoon, tegenover de buitenwereld, aan andere herkomst moeten denken. Dit laatste geschiedt immers in de *jou*-sfeer en dan valt onmiddellijk de verwantschap op met dezelfde gewoonten in andere Europese talen. Voor zover het gebruik eventueel in de *dou*-sfeer mocht zijn opgekomen is het

trouwens voor ons betoog van geen belang, daar ons op het ogenblik alleen de concurrentie met het beleefdheidspronomen (in casu: *jou*) interesseert. En die is inderdaad in hoge mate aanwezig. Van de zijde der Duitse grammatici heeft men zich het meest met deze kwestie bezig gehouden, omdat het „erzen" een bekende Duitse stijlvorm is. Behaghel, *Deutsche Syntax* I, 324, vat de meningen aldus samen: „diese Ausdrucksweise entspringt der im 16. Jahrh. in der höfischen Rede aufkommenden Sitte, Höherstehende nicht unmittelbar anzureden, sondern ihren Titel zum Subjekt der Aussage zu machen, die in natürlicher Redeweise das Pron. der zweiten Pers. zum Subjekt hätte."

George J. Metcalf, *Forms of address in German* (1500-1800).[1]) maakt een scheiding tussen het [oorspr. Latijnse] gebruik van een abstractie met de derde persoon [2]) (dat al laat-middeleeuws is) en het gebruik met een titel of naam, meestal *Herr*. Dit laatste type begint pas tegen het einde der 16de eeuw een rol te spelen (blz. 45). In de 17e eeuw werd *Monsieur* als à-la-mode-variant van *Herr* gretig aanvaard (blz. 90). Ook in de Skandinavische talen is de aanspraak met de titel en in de derde persoon een gewoon verschijnsel en men schrijft het opkomen ervan aan Duitse of Franse invloed toe. Zoveel is wel zeker, dat dit verschijnsel in de *jou*-sfeer, afgezien dan van de zeer speciale verbinding met hoogdravende abstracta, niet middeleeuws is, laat staan autochthoon-Germaans in de gewone zin van het woord kan zijn. Men zal dus m.i. goed doen de Friese en Groningse gewoonte in algemeen Europees verband te bezien. Wel is het dan een merkwaardig feit, dat deze gewoonte in Friesland en Groningen zo vast is gaan wortelen terwijl ze in

---

[1]) *Washington University Studies-New Series Language and Literature*. No. 7, 1938.

[2]) Strikt genomen zou dus *U.E.* tot deze oudere groep behoren, maar de eigenlijke bloeitijd ervan valt samen met de opkomst van de jongste groep.

Holland — behalve in de *U.E.*-vorm [1]) — over 't algemeen gesproken, niet blijvend is aanvaard. In het Holland van het begin der achttiende eeuw zal in 't verkeer onder beschaafden wel de regel van Ten Kate gegolden hebben: „Wanneer een Minder zijnen Meerder, of Lieden van Aenzien en Opvoeding elkander aenspreken, is men thans, volgens de beleeftheid, gewoon, den aengesprokenen in de 3. *Persoon* te bejegenen; als, H e e f t M y n H é é r d a t v e r r i g t ? dog plomper klinkt het, M y n H é é r h é b t g y d a t v e r r i g t ?" [2]) In Friesland en Groningen is die gewoonte nog tot op de huidige dag algemeen gehandhaafd. Dat de schoolse invloed meer doorgewerkt heeft in gewesten met sterk van het gewone Nederlands afwijkende idiomen is a priori niet onwaarschijnlijk, immers men kreeg er in meer letterlijke betekenis dan b.v. in Holland „les" in de Nederlandse taal en men w i l d e in Friesland stellig ook zo goed mogelijk Nederlands of liever nog „Hollands" spreken [3]). Ik stel mij nl. voor, dat het gebruik van derde persoon + titel als bizonder beleefde vorm niet alleen in het ambtelijk verkeer maar vooral ook in de scholen zal zijn gepropageerd. Heeft er iets als een wachtwoord bestaan: „niet zoveel *y-en*?" [4]) Blijkens ervaringen die ik elders (b.v. in Overijsel en Gelderland) heb opgedaan, geeft een door dienstmeisjes gebezigd „plomp" *i-j*, gezegd tot de vrouw des huizes, inderdaad vaak aanstoot. Al te „groene" exemplaren, die zo van het land komen, worden te dien opzichte wel eens terechtgewezen, ook al zal mevrouw

---

[1]) Men zou het aldus kunnen uitdrukken, dat de 17de- en 18de-eeuwse neigingen in Holland door de *U.E.*>*U*-vondst „afgereageerd" zijn.

[2]) L. ten Kate, *Aenleiding*, I (1723), blz. 473.

[3]) Van een „taalstrijd" is in die dagen natuurlijk geen sprake. Trouwens de latere Friese beweging moet men beschouwen als een reactie op het al te grif en algemeen aanvaarden van het Hollands door de Friezen.

[4]) Het zou interessant zijn te weten welke gevoelswaarde het *eien* in Noordhorn heeft gehad (zie boven blz. 14). Werd het in afkeurende zin gebruikt?

overigens tegen het gebruik van dialect niet zoveel bezwaren hebben. Hoe het nu precies in het 18de-eeuwse Friesland is geweest zullen we wel niet meer te weten komen. Maar zoveel is zeker dat een toenemend gebruik van de derde persoon een mindere frequentie van *y* ten gevolge moet hebben. Op deze wijze krijgen de oude nom. van het beleefde aanspreekpronomen èn het bijbehorende poss. de laatste stoot: sang- und klanglos verdwijnen *y* zowel als *jon.*

En wat komt er voor in de plaats? Toen het aanspreken in de derde persoon zo zeer in het centrum der belangstelling kwam te staan, kon men desnoods wel een korte periode zonder beklemde nom. Dit is een toestand die Hollanders zich zeer goed kunnen voorstellen. Personen, die na een eerste kennismaking aanstalten maken om het „officiële" *U* te laten varen, kunnen een Hollands gesprek zonder bezwaar in *je*-toon voortzetten zonder nog een al te hard *jij* of *jou* te laten horen. Men heeft immers nog een „men" of een „we" ter beschikking, om van andere omschrijvingen nog te zwijgen. In het Fries is het eerst recht gemakkelijk omdat men altijd in de derde persoon kan overgaan. Wie het opkomen van *jou* wil verklaren moet nu eenmaal beginnen met het zoeken van een verklaring voor het verlies aan populariteit van *y* en *jon.* Welnu: door de veldwinnende mode van het indirecte aanspreken kunnen we m.i. het betrekkelijk plotselinge dalen in koers van *y* en *jon* begrijpen.

Voor de achttiende eeuw zullen we ons de toestand in Friesland nu als volgt moeten voorstellen. De meest beleefde aanspraak was die in de derde persoon. De aanspraak in de 2de pers. mv. bleef wel leven [1]), maar raakte wat op de achtergrond, in het bizonder gold dat voor de percentsgewijs het minst gebruikte

---

[1]) Voor zover hij reeds „burger"recht had gekregen, maar men weet niet recht in hoeverre zich dat ook tot de „boeren" uitstrekte. In de overgeleverde literatuur worden aan de boeren meestal *dou-* en *-ste*-vormen in de mond gelegd.

beklemde vormen. Toen echter de nieuwe mode van het indirect aanspreken in de hogere regionen ingang had gevonden, bleek zij toch niet aan de behoeften in alle kringen te kunnen voldoen [1]). De aanspraak in de 2de pers. mv. handhaafde zich als tussenvorm. Ook toonde hij al spoedig de karakteristieke allures van zo'n tussenvorm, inzoverre nl. dat hij zich voor dat wat hem van boven werd afgenomen, schadeloos stelde op een gebied dat, van beleefdheidsstandpunt beschouwd, onder hem lag. Wij constateren nl. een tot op de huidige dag waarneembare toeneming van de mv.-vorm ten koste van de *dou*-uitspraak [2]).

Elders [3]) heb ik trachten aan te tonen van welke grote invloed het poss. is geweest op de vorm van het personale. Ik herinner slechts aan *mijn* (voor de obj. van het pers.) *ons* (voor *wij*), *haar* (voor *zij*), *hun* (voor *zij*), *ulder* (voor *ulieden*), *zijn* (voor *hem*), *uwes* (voor *U* nom.), *joului* > *jullie* (voor *gijlieden*). Ik meen ook thans enig recht te hebben deze possessieve invloed op de voorgrond te plaatsen [4]), daar het poss *jou* ondubbelzinnig het eerst geboekstaafd is en wel in *Waatze Gribberts Bruyloft* en daarna in het rijmpje van Vegilin van Claerbergen, dat in de eerste helft der 18de eeuw (misschien tussen 1730 en 1740) is neergeschreven. Als possessief was de *jou*(*w*)-vorm den twee-

---

[1]) Dit is duidelijk onderscheid met Duitsland b.v., waar het oudere *ihr* door het moderne *Sie* vrijwel volkomen is verdreven.

[2]) Zo constateert P. v. d. Meulen in *Frysk Jierboek 1937*, blz. 109 voor het Stadsfries: „Vrijwel vast staat echter, dat het „*dou*-gebruik" langs twee wegen wordt teruggedrongen en door „jou" wordt vervangen:

a. van de betere kringen naar die der minder gesitueerden;

b. van de vrouwen naar de mannen (c.q. meisjes naar jongens)".

[3]) *N.T.* XXXV, blz. 161—70.

[4]) Eens voor al zij opgemerkt, dat ik invloed van de objectief volstrekt niet uitschakel. Integendeel, m.i. heeft hij stellig ook een rol (zij het niet de hoofdrol) gespeeld. Maar dat inzicht berust meer op gronden van waarschijnlijkheid dan dat wij hem met de stukken kunnen aantonen.

taligen Friezen trouwens ongetwijfeld reeds sinds lang vertrouwd. Zie slechts de mengtaalgevallen van 1741 (boven blz. 28). Men h o o r d e het poss. *jouw* veel bij Hollanders en door de Hollandse klank verloor het voor de Friezen het àl te gemeenzame karakter [1]) dat het voor Hollandse oren soms wellicht mocht hebben. Reeds bij Starter zegt de (niet-Fries sprekende) advocaat Roemer tegen zijn cliënt: „Wel Huysman wat is *jou* begeren?" [2])

In *De tankbre Boere Zoon* spreekt een „Holl. Steddent" tegen den ouden boer (N.B.: de vader van zijn professor!) van: *jouw dochter, jouw zoon.* In de practijk blijken het poss. Holl. *jouw* en het Friese *jou* elkaar voor een groot deel te dekken, zodat ze door de (tweetalige) taalgebruikers voor d e z e l f d e woorden kunnen worden gehouden [3]), waarvan de gebruikssferen slechts in ondergeschikte nuances van elkaar afwijken. Dat de uitspraak van Holl. *jòu* en Fri. *jóu* verschilt, zegt in dit geval niets, want de gemiddelde Fries maakt géén verschil: de Friese boer, die zich van het (Fries getinte) Hollands bedient, spreekt ook het Holl. *jouw* altijd als *jóu* uit.

Dat het poss. *jou* als Hollandse remplaçant van het oude *jon* is opgetreden, is te eerder aanvaardbaar als we bedenken, dat er ter zelfder tijd nog een tweede sollicitant is geweest naar de — kennelijk min of meer vacerende — functie van *jon*, en wel het pron. *jins.*

---

[1]) Men vergete niet, dat de Friese obj. *jóu* (stilistisch van hoger waarde dan Holl. *jou*) reeds vanouds aanwezig wàs (wellicht echter met iets andere vocaal, zie blz. 22 noot 4, 26 noot 3, 46 noot 1). De invloeden van verschillende zijden tegelijk zijn natuurlijk niet te scheiden.

[2]) In 1741 spreekt de burgemeester van Dokkum Epo Sjuck van Burmania tot een dominee: „Hoe vaartje huisvrou? Hoe varen jou kinders?" (*De Vrije Fries* XXV, blz. 17).

[3]) Wat ze, historisch beschouwd, dan ook werkelijk z ij n. M.i. kan bij een ontwikkeling *joen>jon>jen* (waarvan wij het einde bij de Althuysen's waarnamen), wèl nog organisch een *jə,* maar op geen enkele wijze een achttiende-eeuws „Fries" poss. *jou* aangeknoopt worden.

Over *jins* zeggen Sytstra en Hof op blz. 111: „Dit woord, dat in de Oud-Friesche stukken niet schijnt voor te komen, is waarschijnlijk onder den invloed van *jy* [1]) ontstaan uit *jons* (*jouwens*). Het moet niet worden verward met *yens*, tweede nv. van *yen* [= één, iemand]". De verleiding om twee woorden met zo verschillende betekenis te verwarren schijnt niet groot, bovendien ligt de verklaring uit het overbekende *jon* van Gysbert Japicx zó voor de hand, dat ik aanvankelijk niet aan de herkomst van *jins* uit *jon* heb getwijfeld [2]). Wel was merkwaardig het behoud van de *n* (vóór *s*!) terwijl ter zelfder tijd juist de *n* van j*on* verdween. Merkwaardig ook dat aanhangen van *s* aan een gewoon possessief (men vormt toch ook niet *myns, dyns, syns*! [3])) Daar ik echter een zeer grote invloed van de *U.E.*-groep op de Friese pronomina aanneem, had ik wel een verklaring voor die *s* in petto. Er was immers onder de aanspreekpronomina slechts één poss. op *s*, nl. *uwes*. Wat lag meer voor de hand, dan aan te nemen, dat *jins* min of meer onder invloed van *uwes* was ontstaan, al konden wij dan de afzonderlijke stadia der ontwikkeling niet volgen?

Enige toevallige vondsten bij Eelke Meinderts [4]) leidden tot de ontdekking, dat het verband, dat Sytstra en Hof (en ook ikzelf) zo stellig meenden te moeten verwerpen, wel degelijk aanwezig is.

Op regel 144 van de eerste druk van Eelke Meinderts *Volle gelok en Wolkomst Winsk* vindt men de levenswijze regel: „Za spijlet de oofgunst vaak / *jin* onvorhoeds ien pat!" In het verband van het geheel beschouwd betekent die zin: „Zo speelt de afgunst je vaak onverhoeds een part" of „je (d.w.z. men)

---

[1]) Waar l e e f d e *jij*? Zo mag men vragen.

[2]) Te minder omdat ik later nog de — door Sytstra en Hof blijkbaar gepostuleerde — vorm *jons* bij Eelke Meinderts constateerde.

[3]) Wel in zelfstandig gebruik *mines, dines, sines*. Men zou dan dus *jonnes* verwachten.

[4]) Zie boven blz. 24.

wordt vaak het slachtoffer van afgunst". Dat met *jin* niet Willem V bedoeld kan zijn is duidelijk. Eenzelfde geval vindt men in regel 216: „Der 's altijd volk / dat mei *jens* goede miening spot" (er zijn altijd mensen, die met iemands goede mening spotten). Onzinnig zou de veronderstelling zijn, dat Eelke Meinderts hier zou bedoelen: met *Uw* goede mening (t.w. die van Willem V!)

In 223—6 heet het: „en wer goed vin oor vorstaon;
Zil zisse; dat men *jin* mei zoks net mat bekreune;
Dat me op dij kennis ta *jins* ongelok ken steune."

Het eerste *jin* behoort bij *men* en moet dus door 'zich' vertaald worden terwijl onder *jins ongelok* moet worden verstaan „iemands ongeluk".

Deze gevallen [1]) bewijzen, dat *jin* (*jen*) niets anders is dan de presto-vorm van *ien* (één, iemand). Vgl. *stien* (klemtoon op de eerste component) — *stiennen* (spr. *stjinnen*), *Jins* (*jens*) *ongelok* is dus geheel op één lijn te stellen met het Engelse *one's* (*one's misfortune*).

Volkomen terecht zegt dus het Friese Wb. „*yens* (spr. *jins*), pron. zijn (na : men)" en geeft het als voorbeelden: „Men moat *yens* âlden nêst God foar eagen hâlde, „Men is *yens* eigen hûs onmachtich, *Yens* memoarje wirdt mei de jeld minder." Maar het betekent een verslapping van het Friese taalgevoel wanneer in 1889 Van Blom *jins* [2]) in de betekenis van 'Uw' voor het eerst in de Friesche Spraakkunst introduceert. Het volk heeft die kunstmatig opgelegde betekenis dan ook niet aanvaard. Dat wordt met zoveel woorden toegegeven als Sytstra en Hof constateren dat „het woord *jins* in de schrijftaal[!] in gebruik is."

---

[1]) In *Aagtje IJsbrants* vindt men hetzelfde *jin*: „men wit hast net hoe 't men *jin* soms hâde mat (blz. 10), men mat *jin* zoms al fri het forzigtig oonstelle en *jin* nei dij Minschen schikke (blz. 11).

[2]) Waarom hier de schrijfwijze *jins*, terwijl de gen. van het onbep. pers. vnwd. *yens* geschreven wordt? De uitspraak is volmaakt gelijk.

In de betekenis „iemand" leven *yen* en *yens* echter wel in de volksmond.

Belangrijk voor een goed inzicht in deze kwestie is de constatering van Sytstra en Hof blz. 117: „Het gebruik van *men* loopt niet geheel parallel met dat in het Nederlandsch. In het Friesch heeft *men* vaak een meer persoonlijk karakter, in dien zin, dat het meer of minder den spreker insluit." Te meer reden is er om een nog nadere verwantschap tussen *je* en *men* (resp. *iemand*) aan te nemen dan in het Hollands. Hoort men een Fries zeggen: „dat is doch *yens* (d.w.z. *jins*) rjucht", dan is de scheiding tussen de twee betekenissen nauwelijks meer waarneembaar. Men kan evengoed vertalen: „dat is toch je recht" als „dat is toch iemands recht". Het „foutieve" gebruik van *jins* (d.w.z. in de strikte betekenis van „uw") is op zichzelf veelzeggend. Immers het bewijst, dat hier een zwakke plek in het systeem was en dat het taalgevoel weifelde. Deze weifeling zal voornamelijk betrekking gehad hebben op de beklemde vormen. We zagen reeds waartoe dit leiden moest. Zonder bezwaar werden het westelijke *jy* en *zy* binnengehaald en in de schrijftaal aanvaard en het verouderde *y* was voor Eelke Meinderts (en voor een G. Japicx-epigoon als Salverda) een dankbaar object. Het Hollandse poss. *jou* maakte dus goede kansen voor de vacerende plaats. Helemaal vacant was die plaats trouwens al lang niet meer, want de schrijver van *Waatze Gribberts* en Vegilin van Cl. hadden zich al van het poss. *jou* bediend en in het Stadsfries der 18de eeuw was het possessieve *jou*-gebruik heel gewoon.

Kan men echter een prins met een poss. *jou* aanspreken? Neen, zegt Couperus en hij bezigt de voor zijn gevoel „vollere" vorm *jans* [1]). Neen, zegt ook Meinderts en hij gebruikt naast de nom. *je* verscheidene malen *jins, jens, jiens* als possessief. Dat heeft hem — alweer die opmerkelijke weifeling! — niet bevredigd; hij is dus nog eens aan zijn aanspreekvormen gaan vijlen en geeft in zijn tweede druk een „verbetering". Maar

[1]) Zie noot 2 op blz. 40.

hierbij laat hij zich op waarlijk compromitterende wijze in de kaart kijken. Hij stelt nl. het volkomen correcte *jin* in de objectief (dus behorende bij een nom. 'men') gelijk met het possessieve *jon*[1]) = 'uw' van Gysbert Japicx (dat deze echter nimmer in de objectief gebruikt). Voortgaande op dit verkeerde pad heeft M. nu mechanisch geredeneerd: als *jin* = *jon* is, dan moet *jins* ook wel *jons* worden. Dit is een aanwijzing, dat men aan de *o* van *jons* generlei fonetische waarde moet hechten[2]); Meinderts is geheel mechanisch te werk gegaan[3]).

De vraag zou kunnen worden overwogen, of men *jins*, dat dus als de genitief van „een" moet worden geïnterpreteerd[4]), niet

---

[1]) Een treffend bewijs, dat M. geen gevoel had voor het verschil tussen obj. en poss. In zijn natuurlijke spreekwijze zal hij dan ook wel geen verschil gemaakt hebben, d.w.z. hij zal reeds *jou* voor poss. èn obj. (èn subj.) gebruikt hebben. Dit is uiterst waarschijnlijk daar hem één keer (vs. 70) de nom. *jou* ontvalt: „My tinkt *jou* sjene 't oon mei ongemien behagen (in de tweede druk is dit *jou*, in navolging van Gysbert Japicx, door *y* vervangen). Een obj. *jou* komt 5 keer voor, in de tweede druk wordt dat in *jo* (1 × *joa*) veranderd (zie G. J.). Ook in *Aagtje IJsbrants* ontvalt hem eenmaal de stellig natuurlijke, nom. *jou* (zie boven blz. 24).

[2]) *Jons* heb ik dan ook bij geen anderen schrijver aangetroffen. De *a* van de vorm *jans* van Couperus (die herkomst uit een oud *joen* nog dubbel onwaarschijnlijk maakt) is uit een diftong *īə* met verspringing van accent op de tweede component zeer wel te verklaren. De *ə* heeft in de mond van veel Friezen toch al een tendentie naar *a*, vooral als hij licht genasaleerd is, zoals hier het geval geweest moet zijn.

[3]) Dat wil niet zeggen, dat hij ook overigens knoeit. Integendeel, ik houd zijn taal voor zuiver, mits men door zijn spelling heen weet te zien. Zuiver ook in de paradoxale zin, dat hij werkelijk gebruikelijke Hollandismen in zijn taal weergeeft. Tot zijn spellingkapriolen heeft hij zich door anderen laten verleiden. Maar het pleit voor 's mans zuiver inzicht, dat hij daarvan in zijn *Aagtje IJsbrants* grotendeels terugekomen is.

[4]) Wanneer bij de Althuysen's *jen* en *jens* als possessiva gebruikt worden, houde men goed in het oog, dat men hier met pronomina

moet beschouwen als een rest, of althans een uitvloeisel, van de oude gewoonte om *een* te gebruiken in eerbiedsformules tegenover hooggeplaatste personen [1]). Het is wel merkwaardig, dat deze typische indirecte aanspreekvorm *jins* bizonder eigen schijnt te zijn aan lofdichten op de prinsen van Oranje (zo bij Couperus, Meinderts, Althuysen) en ook tot God wordt gebruikt.

Hoe het ook zij, het woord *jins* (in de strikte betekenis van 'uw') is er bij het volk niet ingegaan. In de geschiedenis der Friese aanspreekvormen moeten we dus het tijdelijk omhoog komen van *jins* (= uw) beschouwen als één der symptomen van een ontwaakte behoefte naar een vervanger van het oude *jon*. Wanneer een blind bewonderaar van Gysbert Japicx als J. C. P. Salverda in de 19de eeuw nog het poss. *jon* gebruikte, leide men daaruit dus niet af, dat het toen heus nog leefde. De wonderlijke wijze waarop Meinderts met zijn vormen omsprong, bewijst m.i. dat *jon* in de tweede helft der 18de eeuw reeds morsdood was. De vorm *jins* is dus formeel wel van onvervalst Friese herkomst. Maar in verband met het feit, dat de volkstaal het nooit heeft aanvaard, is enige twijfel gewettigd of de uitbreiding van betekenis wel autochthoon of spontaan Fries is.

Om dit te beseffen, moet men zich rekenschap geven van het feit, dat er in Holland (en dus ook bij de Hollands-sprekende tweetalige Friezen) drieërlei verschillende aanspraak mogelijk was, nl. die met *gij, jij* èn die met het indirecte *U.E.* Dit laatste moet in het verkeer een veel groter rol hebben gespeeld dan uit de overgeleverde schriftelijke bronnen blijkt; anders zou zich daaruit immers nooit een modern *U* ontwikkeld kunnen hebben.

Daar het woord *gij* het zelfs in Holland nooit verder dan de schrijftaal (op zijn hoogst leestaal) gebracht heeft, kan zijn

---

van volslagen verschillende herkomst te doen heeft, al hebben de Althuysen's dat wellicht niet beseft. *Jen* is de klankwettige representant van het oude *jon, jens* daarentegen is hetzelfde als het Engelse *one's*.

[1]) Zie daarover Beets in *Tschr.* VI (1886), blz. 94—102.

invloed op het Fries gevoeglijk uitgeschakeld worden. Maar met *jij* en *U.E.* moet men, ook in Friesland, ter dege rekening houden. Wie aan de aanwezigheid van *U.E.* in het taalbewustzijn der achttiende-eeuwse Friezen zou willen twijfelen, kan ik naar de volgende interessante plaats uit: *De tankbre Boere Zoon* verwijzen. Als de boerenzoon „na een zestienjaarig afwezen" weer thuis komt richt hij zich op blz. 18 tot zijn zuster o.a. met de volgende woorden: „Hoe veel is de Bruidegom jonger dan U.E., Zuster Grietje?" [1]) Waar *U.E.* „leefde" moet ook een poss. *U.E.'s* > *uwees* [2]) bekend geweest zijn, een vorm die èn stilistisch [3]) èn door zijn *s*-uitgang aan *jins* herinnert. Ook de historische parallelie is opvallend: *jins* en *uwees* zijn in de regententijd ontstaan, maar de 19de eeuw maakte aan hun ephemeer bestaan grotendeels een einde. Wanneer *jins* thans in geschrifte nog wel in de betekenis van 'uw' gebruikt wordt, zal dat voortspruiten uit een, bij de Friezen zo sterk ontwikkeld, gevoel voor piëteit voor het „oude".

Boven het intern-Friese taalleven heeft als een voortdurende dreiging [4]) het Hollandse *U.E.* gehangen. Menig Fries zal twijfelend vragen, hoe het mogelijk is, dat een echte Fries ooit

---

[1]) Wellicht is het niet overbodig op te merken, dat aard en strekking van het gehele stuk een ironische interpretatie van dit zinnetje absoluut uitsluiten.

[2]) Een interessant *uwes*-geval vindt men in *Aagtje IJsbrants* (1779), blz. 37 bij den „Hollands"-sprekenden dokter: Je zult zeer voorzigtig doen (dog de zaak is *uwes*), dat je met dien Heer oitscheit. Zie hierover verder beneden blz. 53.

[3]) Men verlieze nooit uit het oog, dat *U.E.* oorspronkelijk een indirecte aanspraak is, die haar distanciërend karakter nog steeds niet geheel verloren heeft. *Jins* behoort tot de indirecte 'men'-sfeer en is dus evenmin een „echt" aanspreekpronomen.

[4]) Zie de eerste Friese brief met *U.E.* reeds in de 16de eeuw. Dat wil niet zeggen, dat het toen geregeld werd gebruikt. Maar de dreiging was er wel. Vgl. ook *jon E.* van G. Japicx.

een *Uwe* of *jon Edelheit* over de tong heeft kunnen krijgen. Men kan hierop antwoorden, dat wij ons het l e v e n d gebruik van *U.E.* voor de Hollandse omgangstaal eigenlijk even slecht kunnen voorstellen en toch kan er, vooral na Kern's onderzoek, geen twijfel meer aan zijn, dat *U.E., uwee, uwees, uwes* — zij het tot bepaalde milieus beperkt — hebben geleefd. Ik heb er reeds vroeger de aandacht op gevestigd [1]), dat men, om van *U.E.* (met klemtoon op de tweede lettergreep) tot *U* te geraken een veel gebruikte genitief *uwees* > *uwes* nodig heeft. Dat die algemeen verspreid was en dat hij een niet geringe levenskracht heeft bezeten, blijkt uit het feit dat hij zelfs op de nominatief is overgegaan: Bint *Uwes* der oouk weest? [Broek in Waterland], *Uwes* en *Uwes* kat [Brielle], *Uwes* loopt nog zoo kwiek [Zoetermeer] [2]). Ofschoon de aanspraak *U.E.* oorspronkelijk alleen tegenover de adel gewettigd was, is zij volgens de wetten van het „gesunkene Kulturgut" langzamerhand ook op andere aanzienlijken toegepast. Na een ontwikkeling van vier eeuwen is zij ten slotte in de eerste helft van de 19de eeuw op het stadium aangeland, dat vertegenwoordigd wordt door het dienstmeisje uit de Camera Obscura: „Foei Franswatje, wat maakt uwé *uwees* handjes vuil met die schullepies". In de 17e eeuw zal *U.E.* nog wel ten volle zijn edel of althans deftig cachet gehandhaafd hebben, maar in de 18de eeuw is ook de kleine burgerij in sociaal afhankelijke positie en zijn in 't bizonder de neringdoenden erin betrokken. We zijn dan nog slechts één schrede verwijderd van het 19de-eeuwse dienstmeisje.

Hoe is nu de stand van zaken in Friesland geweest? A priori zal men zeggen dat de Friese boer niets met het *U.E.*-gebruik

---

[1]) *Deftige en gemeenzame taal,* blz. 5.

[2]) Vervaging der grenzen tussen poss.gen. en obj. vindt men ook in gevallen als „dat is voor vaders, Mietjes; ik ging met moeders" (Ameide, Boskoop, Leidschendam). Herman de Man gebruikt die *s* ten onrechte ook in de nom. (zie C. J. van Doorn, *Het oude Miland en zijn waterstaatkundige ontwikkeling,* Diss. Utrecht 1940, Stelling VI).

te maken had. Deftigheid speelt bij de boeren geen belangrijke rol en tussen de Friese boer en de Hollands- (of Nederlands-) beïnvloede stedeling gaapte een taalkundige kloof, die een „menging" even onmogelijk maakte als die van olie en water. Men overdrijve echter niet te zeer! Het staat immers wel vast, dat om maar iets te noemen, het aanspreken in de tweede persoon mv. onmogelijk van boerse afkomst kan zijn [1]). Daaraan zal wel niemand meer twijfelen, die van de gang van zaken in het Frans, het Duits en het Nederlands op de hoogte is. Men is het erover eens, dat het aanspreken van één persoon met meervoudige vormen een gewoonte is, die aan adellijke en stedelijke (indirect Franse en hogerop Latijnse) invloed moet worden toegeschreven en waarbij de invloed van de kanselarijtaal niet onderschat mag worden. Maar zelfs voor meervoudig gebruik hadden de boeren het reeds op 't eind der middeleeuwen zeer goed zonder *y* kunnen stellen: naast een enkelvoudig *thu* [2]) is een meervoudig *jimma* reeds in het Ofri. overgeleverd en deze vorm is tot op de huidige dag een echte volksvorm gebleven [3]). Trouwens: ook het aanspreken in de derde persoon,

---

[1]) Hoe zeer men ook in eenvoudige kringen op zijn „ponteneur" gesteld was, wordt geïllustreerd door een geestig citaat uit Halbertsma's *Lexicon Frisicum,* 448: „Master siucht as ien bolle omdat domeny him douke hat". Dergelijke reacties op overschrijdingen van de regelen der aanspreek-étiquette zijn trouwens ook uit andere streken overbekend.

[2]) In het Ofri. wordt *thu,* in afwijking van het Mnl., nog lang gehandhaafd tegenover den lezer (hoorder). Zie Vorderhake, *De aanspreekvormen in het Nederlandsch,* blz. 202.

[3]) Eveneens is het Westerkwartier (dat in zijn geheel *jim*-gebied is). Karakteristiek is, wat Ter Laan, *Gron. Wb.* 375 daaromtrent zegt. *Jim* wordt gebruikt „waar niet beslist een beleefdheidsprincipe nodig is; dan zijn de vormen *joe, joen, joennt*". Het stilistisch verschil wijst ook hier duidelijk op verschillende herkomst: de mv. aanspraak tot één persoon is geen autochthone gewoonte, maar moet worden toegeschreven aan overneming van „verfijnde" gewoonten.

bij de boeren zeker niet minder gebruikelijk dan bij de stedelingen, is een vorm van beleefdheid, die, naar wij boven zagen, op ontlening berust.

Het zal den lezer duidelijk zijn, waarom ik aan het p o s s e s s i v u m een zo uitvoerige bespreking heb gewijd. Nergens beter dan daar immers is het afknappen der „normale" autochthoon-Friese ontwikkeling waar te nemen en de overschakeling op het Hollandse *jou*-spoor.

Schematisch voorgesteld is die aldus in zijn werk gegaan:

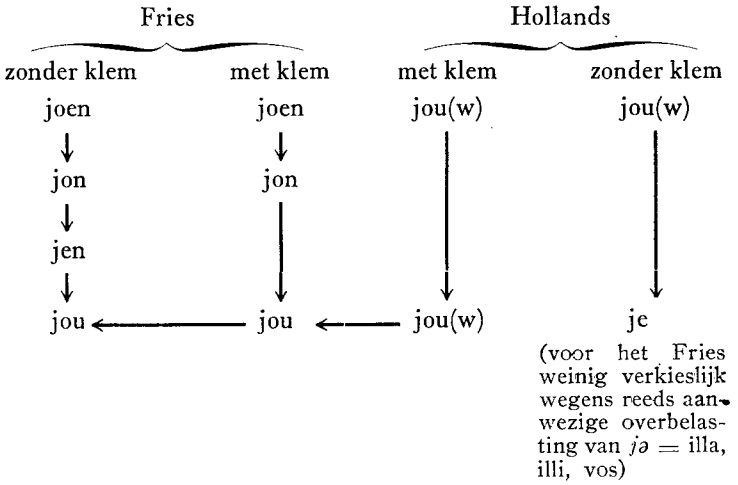

(voor het Fries weinig verkieslijk wegens reeds aanwezige overbelasting van *jə* = illa, illi, vos)

Ik maak terloops attent op een opvallend parallelisme met het pron. van de derde persoon.

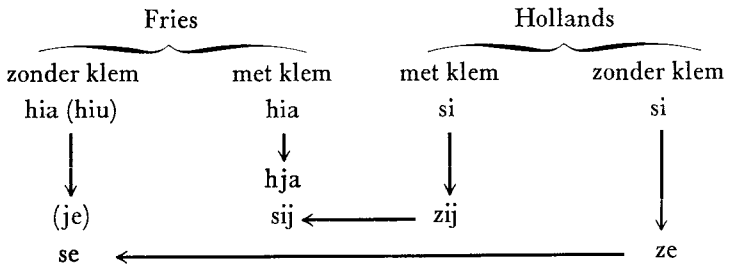

(gaarne aanvaard wegens reeds aanwezige overbelasting van *jə* = illa, illi, vos)

Beide schema's steunen elkaars waarschijnlijkheid. Ze staan in onmiddellijk verband met elkaar omdat de substitueringen kennelijk mede een gevolg zijn van het streven om de groep van reeds aanwezige of dreigende homoniemen (*je* = vos, illa, illi, vester) zo klein mogelijk te houden.

Vóór ik tot een bespreking van het subjectieve *jou* overga, nog een enkel woord over de objectief. Evenals naast Holl. *jou* een onbeklemd *je* stond, zo stond naast de Friese acc. *jou* (*jo*) [1]) in de 18de eeuw reeds een onbeklemd *je*. De Fries kon dus met reden het Friese en het Hollandse „stel" voor dezelfde woorden houden, met dien verstande alweer, dat ze voor den Fries stilistisch stellig een trapje hoger stonden, zowel door het feit, dat stedelingen er zich van bedienden, als door de omstandigheid dat men voor huiselijk gebruik nog een simpel *dy* ter beschikking had. Het possessieve *jon* was, zoals wij zagen, reeds met het Hollandse *jou*(*w*) gelijkgeschakeld. Bij de obj. was dit — afgezien dan van het niet ter zake doende

[1]) Er mag wel de aandacht op gevestigd worden, dat de schrijfwijze *jou* niet vóór 1700 opduikt. Vóór die tijd is het blijkens ons overzicht *jo*, ouder *joe* — wat niet op een vocaal wijst, die met oude auslautende *u* gelijkgesteld mag worden. Het is dus niet geheel zeker, dat *jou* als klankwettige voortzetting van *jo* beschouwd mag worden. Opmerkelijk zijn ook de *joa*-schrijfwijzen bij Couperus en Althuysen (blz. 22). Hollandse beïnvloeding van schrijfwijze en uitspraak acht ik, in de 18de eeuw immers, niet geheel ondenkbaar. Ik wil echter niet op dit punt insisteren 1° omdat voorbeelden als *dou* en *nou* bewijzen, dat uit een oud *iu* wel degelijk *jou* kòn ontstaan (maar ik trof in de tussenperiode naar ik meen geen schrijfwijzen als **doe*, **noe* aan!), 2° omdat ik hiermede wellicht de indruk zou wekken, dat ik zelfs de gehele basis van het pron. *jou* als Hollandse „ontlening" beschouw. Zó simplistisch mag men de zaak echter in geen geval zien. Bij de aanspreekgewoonten en -vormen moet men van een Friese basis uitgaan, waarop naderhand (laten we zeggen na de 15de eeuw) mede onder Hollandse, Nederlandse en zelfs algemeen-Europese invloeden successievelijk een geheel nieuw aanspreeksysteem is gegroeid.

geringe uitspraakverschil — in 't geheel niet nodig. In de strijd tussen het Friese en het Hollandse systeem speelde de obj. dus een meegaande rol en verzwaarde daardoor het overwicht van den overwinnaar: in casu het poss. *jou*.

De enige vorm in het Friese systeem, die in het begin van de 18de eeuw nog geen duidelijk Hollandse kleur had, was de beklemde nominatief. Daar echter de onbeklemde nom. *je* reeds Fries èn Hollands was [1]) zou de aanvaarding van het beklemde Hollandse *jij*, logisch gesproken, inderdaad de laatste stap van dit gelijkschakelingsproces zijn geweest. Maar terwijl grammatici en schrijvers er nog over dokterden, had zich, buiten hen om, de *jou*-vorm der spraakmakende gemeente baan gebroken en deze vorm werd, hoewel met enige tegenzin van de intellectuelen (zie boven blz. 29) ten slotte algemeen aanvaard.

Het ontstaan van deze nominatief *jou* is m.i. niet te begrijpen zonder de invloed van *U* (of eventueel zijn voorloper uit de *U.E.*-familie). Ik vestigde er boven reeds meermalen de aandacht op, dat het Fries al sinds de 16de eeuw onder de dreiging van *U.E.* begon te staan. Het talloze malen geboekstaafde *jon E.* van G. Japicx is een vertaling van *U.E.* Dit *U.E.* (of eventueel *jon E.*) zou m.i. reeds lang burgerrecht verkregen moeten hebben, wanneer het slechts een meer „mundgerechte" vorm had gehad. Welnu de spraakmakende gemeente heeft het „mundgerecht" gemaakt [2]) en, naar het model van het Hollandse, possessief uitziende *U* een,

---

[1]) Ontwikkeling van *jou* > *jə* in de bijtoon is voor het moderne Fries een even normaal verschijnsel als voor het Hollands. Veronderstelling van Hollandse invloed is hier niet alleen onnodig, maar moet zelfs verworpen worden, omdat de onbeklemde vocalen, naar de ervaring leert, stellig wel het allerlaatst onder vreemde invloed komen.

[2]) Ten aanzien van *U* houdt Kern reeds rekening met een soortgelijke mogelijkheid: „In de kringen waar *U* ontstond, is opzet volstrekt niet uitgesloten" (*N. T.* V, blz. 132).

eveneens possessief uitziend *jou* geschapen (een volkomen „spontane" ontwikkeling is om verschillende redenen uiterst onwaarschijnlijk). Ik zeg: naar het model van het Hollandse *U* en meen dat te kunnen verantwoorden.

Er is een tijd geweest (ik denk speciaal aan de 17de en 18de eeuw) dat men ook in Holland op zoek was naar een gadig beleefdheidspronomen. Dat *gij* in het gehele noorden nimmer in de omgangstaal is aanvaard, is uit de geschiedenis van 5 eeuwen ten duidelijkste gebleken. Bij het memoreren van dit merkwaardige feit komt echter niet altijd voldoende duidelijk naar voren, dus de bij *gij* behorende Zuidnederlandse poss. *u(w)* en de acc. *U* er wèl in gegaan zijn. En er zijn alweer verschillende aanwijzingen, dat het poss. bij het behalen van dit succes de leiding heeft gehad. Onderstaande citaten [1]) behoeven nauwelijks enige verdere commentaar. In een „Jagt-praatje ofte discours tusschen een Groeninger, een Dockumer, en twee Zeeuwze Heeren" (Leeuwarden**1737**) vindt men de volgende vormen: „want om *uw* de waarheit te seggen" (blz. 35) „had gij *Uw* beeter willen schikken" (36), „het is een praejudicie die *uw* dus doet uitvaren" (36). In het „Antwoord van Js. le Francq v. Berkhey aan Pieter Vreede op zijn Bericht aan hèt Algemeen" (Leiden**1778**) vinden we: „ik bid *Uw*", „laat ik *Uw* voorlezen". Omgekeerd gebruikt Le F. v. B. voor het poss. vaak de *U*-vorm; zo in „Donquichottiaden of de ijlhoofdige Bedrijven van de nieuwe patriotsche Cavalleristen" (1782): *u* doorluchte naam (64), *u* oud adellijke geslacht (65). G. J. van Hardenbroek schrijft in zijn gedenkschriften I, 110: „Hoe gaat het bij *Uw*?", in II, 227: „Wil ik het *uw* in een woord seggen" en in I, 243: „sij bedriegt *uw* en *mijn*". Dit laatste citaat is bizonder karakteristiek omdat de possessieve invloed in beide pronomina gelijkelijk tot uiting komt.

Zoals vroeger *du* (nom.) — *di* (obj.) — *dyn* (poss.) een „stel"

---

[1]) Ik heb ze te danken aan een studie (in manuscript) van mej. A. E. Nierstrass over de 18de-eeuwse aanspreekgewoonten in Holland.

vormden, zo had men in de nieuwere tijd twee „stellen" *jij- jou- jouw* en *gij- u- uw*. Daarnaast moet gedurende een of twee eeuwen een deftig, distanciërend, „pruikerig" stel: *U.E.* (nom.) — *U.E.* (obj.) — *U.E.'s* (poss.) hebben bestaan. In de loop van de 18de eeuw zijn van dit stel echter veelal reeds twee vormen gesubstitueerd:

U.E.'s wordt vervangen door het bij *gij* behorende *Uw*.

U.E. (acc.) wordt vervangen door het bij *gij* behorende *U*.

Maar de nominatief *U* kan geen klankwettige voortzetting van de nom. *U.E.* zijn, doch moet zijn geabstraheerd uit een genitief (dus possessief) *uwes* (vermoedelijk gevoeld als parallel bij *jouwes, mijnes*).

Men geve zich ter dege rekenschap van het feit, dat zich op de basis van een opgedrongen (immers oorspronkelijk Zuidnederlands) *u(w)* onze gehele moderne *U*-aanspraak heeft ontwikkeld. Zo heeft zich in Friesland op de basis van een opgedrongen (immers Hollands) *jou* de gehele moderne *jou*-aanspraak ontwikkeld. De parallelie is volkomen. De „vreemde" *U*-plant is op Hollandse bodem gedijd zoals de „vreemde" *jou*-plant op Friese bodem. Al blijft daarnaast de waarheid bestaan, dat *U* een echt Hollands cachet heeft gekregen, evenals de gehele *jou*-aanspraak een typisch-Friese kleur heeft gekregen. Principiële of gevoels-bezwaren tegen herkomst van de Friese nom. *jou* uit het Hollands worden m.i. gecompenseerd door de constatering dezer frappante analogie.

Laat ons dus nog eens de meest karakteristieke punten van overeenstemming tussen het Hollandse en Friese aanspreeksysteem samenvatten:

1. Beide systemen moeten zich in gelijksoortige milieus hebben ontwikkeld [1]).

---

[1]) „Het is toch verreweg het waarschijnlikst dat de beleefdheidsvorm *U* niet ontstaan is onder het volk, maar in min of meer beschaafde kringen, dezelfde in welke tijdens de Middeleeuwen het eerst *gi* enz. voor *du* in de plaats trad, en van uit die hogere kringen

2. Bij de consolidering van de Hollandse aanspreekvormen heeft men de, bij obj. en poss. passende „vreemde" nominatief *gij* (hoe zeer die logisch voor de hand lag en ofschoon hij bij *U* en *uw* paste en in de schrijftaal feitelijk al was aanvaard) verworpen en een nieuwe nom. *U* geschapen. Op geheel analoge wijze heeft men in Friesland de „vreemde" nominatief *jij* (hoe zeer ook die logisch voor de hand lag en hoewel hij bij obj. en poss. *jou* paste en door de grammatici zelfs was aanbevolen) verworpen en een nieuwe nom. *jou* geschapen.
3. Zowel bij het ontstaan van de nom. *U* als van de nom. *jou* is de sterke possessieve invloed onmiskenbaar.
4. Gemeenschappelijk bij het Hollandse en Friese beleefdheidspronomen is vooral ook het opvallende eindresultaat der ontwikkeling: het feit nl. dat bij beide de obj. en de nom. met elkaar en met de poss. gelijk luiden. Dit is duidelijk verschil met *U-gij-uw, jou-jij-jouw, joe-ie-joen, ow-ij-ow, dei-dou-dien* (om van de andere pronomina nog te zwijgen).
5. De geboortetijden van *U* en *jou* als nom. kunnen chronologisch niet heel ver van elkaar liggen. Buiten alle twijfel zijn beide in de regententijd ontstaan.

Bij de datering (die m.i. van zeer groot belang is bij de beoordeling) late men zich niet in de war brengen door het feit, dat de korte nom. *U* en de nom. *Uwe* in Holland niet vóór het laatste decennium der 18de eeuw zijn overgeleverd. Wel heeft de ontwikkeling in het Groningse Westerkwartier en in Friesland ons doen zien, dat het uitsterven en opkomen van bepaalde aanspreekgewoonten in verrassend snel tempo kan geschieden, maar het is toch wat kras om aan te nemen, dat het pron. *U*, dat in de tweede helft der 19de eeuw reeds geheel tot het vaste Nederlandse taalbezit behoorde, omstreeks het midden

---

(gelijk vroeger *gi* enz.) gaandeweg is nagevolgd door en enigszins gebruikelik geworden in de lagere". (J. H. Kern in *N. T.* V (1911) blz. 123).

der 18de eeuw nog niet aanwezig zou zijn geweest. In deze mening werd ik versterkt door het vinden van een interessant citaat bij Meinderts (*Aagtje IJsbrandts*, blz. 45). Aan een „faam" die Fries-gekleurd Hollands spreekt, worden daar de volgende woorden in de mond gelegd: „zouden *U* zeggen dat de Beesten geen verstand hadden?" Uit dit citaat [1]) blijkt in de eerste plaats dat zelfs de Friezen in **1779** al een levende Hollandse nom. *U* kenden, maar in de tweede plaats (en dit is vooral van belang) dat zij het als de „vertaling" van het nieuw opkomende *jou* beschouwden. Wij, die thans het historische materiaal kunnen overzien, zullen het liever omkeren en constateren, dat de nom. *jou* de „vertaling" van *U* is geweest. Wassenbergh heeft het verband reeds volkomen juist gelegd toen hij in **1802** verklaarde: „Iouw, voor *U*. Dus: Heb jouw' er al weest? enz.". Het zal ook wel geen toeval zijn, dat Wassenbergh *Iouw* met een *w* schrijft. Hij heeft denkelijk de possessieve afkomst wel gevoeld. Dit verklaart ook de instinctieve afkeer die Colmjon en andere intellectuelen tegen deze vorm aan den dag leggen (zie blz. 29). Wie zijn klassieke talen kende, diende toch wel een poss. van een nom. te onderscheiden en een nom. van een objectief! (Maar als Halbertsma het Fries hanteerde had hij moeite met deze zaken, zie boven blz. 25, om van Eelke Meinderts, zie blz. 24, te zwijgen.)

De „vertaling" van *U* met *jou* past op logische wijze in een ontwikkeling, waarvan wij ons de stadia aldus voorstellen:

---

[1]) De oudste tot dusver gesignaleerde *U*-nominatieven zijn die van Bilderdijk's eerste vrouw Catherina Rebecca Woesthoven en gedateerd op **1795** (zie Heeroma, *N. T.* XXVIII (1934), blz. 330). De schrijfster was toen 32 jaar oud. Het citaat van Meinderts is dus voorlopig het oudste bewijs voor het voorkomen van de nom. *U*. Als men ten minste afziet van het 17de-eeuwse bij Marie van Reigersberch: „jck hoope u zijn geldt wel zonder verlies krigen sal", waaraan Kern „voorlopig geen waarde durft hechten". (*Tschr.* XLVIII, blz. 53). Inderdaad is dit geval wel wat vereenzaamd. Geloofwaardig zou het pas worden, als men andere bewijzen voor de 17de eeuw (en het begin van de 18de) vond.

1. Vervanging, aan het einde der 17de eeuw, van *jon* door het „Hollandse" poss. *jou.*
2. Toenemend gebruik van de aanspraak in de derde persoon en dientengevolge vervaging van het oude *y* (*jə*) in het taalbewustzijn.
3. Voortdurende dreiging van „pruikerige" vormen als *U.E., jon E., Uwes, Uwe.*
4. Zoeken naar een Fries surrogaat voor het, langzaam uit de veelheid van vormen zich kristalliserende, Hollandse *U.*
5. Mislukking van het geleerde *jy*-experiment en in plaats daarvan volkomen succes van de „volks"vorm *jou,* met steun van het reeds poss. geworden *jou* èn de obj. *jou* [1]).
6. Geslaagd *sy* (*se*)-offensief (mede tengevolge van de steeds ondragelijker wordende homonymie van *jə* = vos en *jə* = illa, illi (zie blz. 45).
7. Direct *U*-offensief. Dit is thans gaande (in mijn jeugd was daar nog niets van te merken). Men verzekerde mij, dat sommigen reeds vrij geregeld *U* in het Boerenfries gebruiken (zie ook Hof, *Friesche Dialectgeographie,* blz. 9).

De vraag mag gesteld worden, waarom *U* niet reeds in de 18de eeuw met huid en haar is aanvaard. Wellicht is o.a. het volslagen on-Friese uiterlijk hiervoor een beletsel geweest. Een *ü* in auslaut bestaat in het Fries niet. Gevallen die hier vergelijkbaar zouden zijn, d.w.z. die eindigen op *u, û* of *ûw* hebben steeds *ou.* Zo kan men zich b.v. moeilijk voorstellen dat een Fries — zelfs bij zeer intensieve schrijftaalbeïnvloeding — in natuurlijke taal zijn gewone *nou* door *nü* zal vervangen. Desnoods had *U* dus als *ou* kunnen worden overgenomen. Maar hier zullen het reeds aanvaarde poss. *jou* èn het obj. *jou* de doorslag hebben gegeven. De aanvaarding van *jou* in de nom. zal stellig nog vergemakkelijkt zijn, door de Hollandse vorm *uwes,* ('t zij deze reeds nominatieve functie had of niet). De vorm *uwes* wekte niet

[1]) En het vertrouwelijke pronomen *dou.*

alleen associaties aan Fries (en Hollands) *jouwes*, maar ook aan genitieven van titels en eigennamen (dominee's, Sipke's). Op blz. 37 van *Aagtje Ysbrants* legt Meinderts den optredenden kwakzalver het volgende „Hollands" in de mond: „je zult voorzigtig doen (dog de zaak is *uwes*), dat je met dien Heer [den concurrerenden dokter] oitscheit". Meinderts karakteriseert hier bewust een soort van Hooghaarlemmerdijks. In het Fries had hij, zonder het idioom bepaald geweld aan te doen, kunnen zeggen: de saek is *jouwes*.

Men vergelijke verder nog de typen: *it boek is* (*fen*) *jouwes*, *dit is heites* en *dat is memmes*, en men zal onmiddellijk gevoelen, hoe zeer het voor de hand lag om een nom. *jou* uit *jouwes* te abstraheren op dezelfde voet als een *U* uit *uwes*.

In het bovenstaande hebben wij de ontwikkeling der Friese aanspreekvormen in rechte lijn trachten te volgen tot op de 19de eeuw. De vraag zal worden gesteld, of die ontwikkeling wel altijd zo rechtlijnig is geweest en in 't bizonder of er niet (tijdelijk) ook zijpaden zijn bewandeld. Aan enkele nevenverschijnselen (zoals de vormen *jins*, *jans* en *jy*) is trouwens de nodige aandacht besteed en van het éénmaal voorkomende *jonner* is (boven blz. 17 noot 3) gewag gemaakt. Thans echter komt de belangrijke vraag aan de orde of het poss. *joen* werkelijk de enige possessieve vorm is geweest. Voor die vraag is alle reden, omdat in mijn betoog aan het possessivum een zo voorname rol in de ontwikkeling is toebedeeld en ik meer in 't bizonder aanneem, dat de Hollandse invloed juist bij het possessivum het eerst en het duidelijkst tot uiting komt. Laat mij vooropstellen, dat ik mijn constructie aanvankelijk geheel had gebouwd op het naast-elkaar-voorkomen van twee Friese possessiva *jon* èn *jou*. Ik meende ook een solied fundament voor die veronderstelling te hebben gevonden en wel in Sipma's *Oudfriesche Oorkonden* I, nrs. 133 en 160, waaruit ik het volgende citeer:

[nr. 133 (Ao 1453):] toet *iv* besten *Iv* eerbaar vnderschedene

prelaetschip.... *iv* prior *iwes* coventes.... dat *ghy* her abbet sprecke myt *iv* convents liodum.... *ghy* myt *iv* prior.... als *iv* eerberheyt ende gestelicheyt thobihert. Vgl. echter nr. 160 (Ao 1460): dat wij *iv* eerwirdichen eerbaren wysen prelaet .... dwaet vryondelic bidden, dat *ghi* willet .... dwaed wy *ivn* eerbaerheyt aec witen ende bidden dat *ghi* .... *ghi* iefta *iwn* eerbaren .... dat *iv* lyaef weer ende ist seke dat *iv* lyaef is soe seeynden ws *ivn* biscreuwen andert onder *iwn* sigel.

Tussen de in de eerstgenoemde oorkonde voorkomende possessieve *iv*-gevallen en het hedendaagse poss. *jou* moest verband bestaan, zo meende ik, en de natuurlijkste veronderstelling zou zijn, dat het poss. *jou* zich uit een oud *iu* ontwikkeld had. Mijn intensief zoeken naar poss. *jou*-vormen voor het tijdvak 1500—1750 had echter, naar men boven heeft gezien, niet veel succes. Ten slotte bleven er vier schijnbaar betrouwbare gevallen op de zeef achter:

1. *Jou Lectien* bij Starter, volgens de uitgave van Buitenrust Hettema in *Bloemlezing uit middelfriesche geschriften* blz. 5. Bij vergelijking met de originele uitgave van *Timbre de Cardone* bleek deze *jon Lectien* te hebben.
2. *Iou pongh* bij Michiels (zie het gedichtje bij Wumkes, *Bodders* blz. 220). In het ms. (dat op de Leidse bibliotheek berust) staat echter duidelijk *ion pongh.*
3. *Jou digt, jou frjuenlykheid* in een gedichtje, dat volgens Wumkes, *Bodders* blz. 271, uit de 17de eeuw dateert (zie boven blz. 21). Bij onderzoek bleek het gedichtje niet in de 17de maar in de 18de eeuw gemaakt te zijn.
4. *Joe E.* bij G. Japicx, *Wirken,* blz. 322. Deze laatste vorm staat inderdaad ook in de originele uitgave. Maar nadat van de vier zuilen die mijn theorie moesten schragen er aldus drie bij het eerste vleugje omvielen, verloor ik ook mijn vertrouwen in dit éne *joe* bij G. J. (tegenover de zeker honderd *jon*-gevallen).

Het is mij niet gelukt, verder ook maar één overtuigend poss. *jou-* of *joe*-geval zonder nasaal vóór 1701 te constateren.

Hoe het dus zit met die ene oorkonde van Sipma, weet ik niet. Met haar poss. *iv* staat ze voorlopig alléén in de Westfriese traditie. Zijn hier wellicht nasale streepjes achterwege gebleven?

Men zal dus moeten aannemen, dat er in de 16de—18de eeuw slechts één poss. en wel *jon* > *jen* in de volksmond heeft geleefd. Klankwettig kan zich daaruit onmogelijk een vorm *jou* hebben ontwikkeld en dus ligt de veronderstelling voor de hand dat het Friese possessieve *jen* door Hollands *jou* is gesubstitueerd[1]).

Na onze lange uitweiding over het Friese *jou* keren we tot ons uitgangspunt, de Groningse nom. *joe* terug. Van Klatter hadden wij geleerd (zie boven blz. 8 vv.) een westelijk Gronings „kerngebied" met *joe* te onderscheiden, dat de neiging had tot „isoglosseverplaatsing naar het Oosten". Dat Klatter reden had tot zijn vermoeden van Friese invloed, hebben wij reeds gezien. De gedachte echter aan „oude" invloed of zelfs aan een Fries „relict" is in het bovenstaande nu wel afdoende weerlegd. Veeleer wijst de Noordhornse vorm *eien* „iemand met den beleefdheidsvorm van 't pron. pers., alzoo met *ju* aanspreken" op een zeer recent opdringen van *joe*. Het Groningse *joe*-gebied, dat geografisch één geheel vormt met het Friese *jou*-gebied, komt daarmee ook in jeugd overeen.

Theoretisch zijn er nu verschillende mogelijkheden:

---

[1]) Theoretisch moet de mogelijkheid toegegeven worden, dat het poss. *jou* uit de objectief is „overgenomen", maar dat is in strijd met de ontwikkelingsrichting, die wij elders waarnemen. Bovendien kwam naar we zagen in de 18de eeuw (toen de substitutie plaats vond) juist de onbeklemde obj. *je* in zwang en de beklemde vorm wordt ongetwijfeld door de onbeklemde aanzienlijk in frequentie overtroffen. Dubbel verwonderlijk zou dan echter worden de afwezigheid, tot op de huidige dag, van een aparte onbeklemde possessief *je* (één overgeleverd poss. *je* boven blz. 24).

1. De Friese nom. *jou* en de West Groningse nom. *joe* hebben zich, onafhankelijk van elkaar, „spontaan" ontwikkeld [1]) (dit komt neer op een resignatie van alle verdere verklaringen).
2. De Friese toestand is onder Westerkwartierse invloed ontstaan.
3. De Westerkwartierse toestand is onder Friese invloed ontstaan.
4. Beide ontwikkelingen zijn aan dezelfde oorzaken toe te schrijven.
5. De onder 3 en 4 genoemde oorzaken hebben in vereniging gewerkt.

Het heeft geen zin deze mogelijkheden hier uitvoerig te bespreken omdat den lezer reeds overduidelijk zal zijn geworden, dat ik alleen een verklaring waarschijnlijk kan achten, die ten volle rekening houdt met het continu-karakter (geografisch èn chronologisch) van de ontwikkeling. Het is duidelijk, dat het merendeel der oorzaken die, naar wij zagen, in Friesland tot het ontstaan van de nom. *jou* geleid hebben, in westelijk Groningen ook tot *joe* konden leiden. Men moet daarnaast echter — met Klatter — zeer zeker ook aan Friese invloed denken, omdat het contact tussen Westerkwartier en Friesland, door verkeer zowel als door Friese immigratie, in de laatste eeuwen tamelijk intensief is geweest.

Men bedenke dat *jou* „Fries" was met name ook in dien zin, dat niet-Boerenfries-(Stadsfries-)sprekende Friezen zich daarvan bedienden, terwijl juist een niet Fries-niet-Groningse (maar wel Fries-Gronings getinte) lingua franca in het grensgebied der beide provinciën goede kansen heeft gekregen.

---

[1]) Men verlieze hierbij niet uit het oog, dat het Friese *jou*-gebied en het West-Groningse *joe*-gebied geografisch zeer solide aan elkaar vastzitten en samen een eiland op de kaart vormen op dezelfde wijze b.v. als het gebied met *-er* (= hij) in de inversie. Met deze kaarten voor ogen zal wel niemand willen beweren, dat er géén samenhang (historisch èn geographisch) tussen het Friese en het West-Groningse gebied bestaat.

Volgens Overdiep kan hier van „expansie" vanuit een hogere of andere „cultuur" „geen sprake" zijn, omdat *joe* meer van het A. B. afwijkt dan het verdrongen *ie* (*It Beaken* I (1938—'39), blz. 73). Hoe men zich dan echter hier de invloed van een door O. vermoede „aangeboren aanleg" moet voorstellen, is mij niet duidelijk. Bovendien is die aanleg vóór 1700 zelfs in Friesland niet tot uiting gekomen. Juist bij veranderingen in vorm en gebruik der aanspraak zal men m.i. goed doen allereerst aan cultuurinvloed te denken [1]). Er is door een complex van externe en interne oorzaken in deze streken in de 18de eeuw een behoefte ontstaan aan een nieuwe aanspreekvorm, die in waarde ongeveer overeenkwam met het Nederlandse *U*. Dat behoeft nog niet altijd te leiden tot mechanische overneming (wat inderdaad tegenwoordig wèl geschiedt zelfs in het Boerenfries). Al is de nom. *joe* met eigen taalklanken tot stand gebracht, daarom kan *U* nog wel als model hebben gediend [2]). Bij de denkwijze van Overdiep zou men natuurlijk ook het verband van *joe* met het Friese *jóu* (en zelfs die van het Friese *jóu* met het Holl. *jòu,* zie blz. 36) moeten loochenen, omdat de vocaal verschillend is.

Neemt men echter invloed van *U* op het ontstaan van *jou* (*joe*) aan, dan valt in eens een geheel ander licht, niet alleen op het feit, dat het Reitdiep de nom. *joe* „niet achter zijn dijken heeft kunnen houden" maar ook op het abnormaal snelle opkomen der *joe*-vormen in het gebied dat oostelijk van de meridiaan van Groningen ligt (boven blz. 9 vv.). In het gebied, dat ik (en de Groningers Schuringa en Ter Laan sloten zich bij mij aan)

---

[1]) Vgl. trouwens Overdiep, t.a.p.: „Het gebruik van een voornaamwoordelijken vorm, in het bijzonder voor de *beleefde* aanspraak, kan veel gemákkelijker verbreid worden onder invloed van het verkeer met vreemdelingen, dan een klinkervorm".

[2]) Het Franse *vous* was model van het Mnl. *ghi*. G. J. gebruikte *jon E.* naar het model van *U. E.* In Holland zijn *gij, u* en *uw* ontleend. De gehele basis van ons *U* is formeel on-Hollands. Het aanspreken in de derde persoon + titel is een West- en Noord-Europees verschijnsel, dat zich voornamelijk onder Franse invloed heeft ontwikkeld. En zo kan men voortgaan.

25 jaar geleden nog als zuiver *ie*-gebied meende te moeten beschouwen, blijken de *joe*-vormen als paddestoelen uit de grond te zijn verrezen en nog te verrijzen. Een dergelijk geval van snel-werkende „spontaneïteit" is mij in mijn dialectologische loopbaan nog niet voorgekomen. Niet zo heel lang geleden moest immers nog expresselijk worden bewezen, dàt dialecten (afgezien dan van het zichtbare „bederf" door de beschaafde taal) in een mensenleeftijd konden veranderen! Een rationele verklaring voor dit snelle opkomen der *joe*-vormen is m.i. de sterke vraag naar een bevredigend surrogaat voor het Nederlandse *U*.

Aan geboren Groningers de taak om deze theorie nog wat nader aan de levende feiten te toetsen. Dat is nodig, omdat wij ten aanzien van een historische reconstructie der oudere Groningse toestanden in ongunstige omstandigheden verkeren. Het Friese materiaal vloeit m.i. rijk genoeg om inderdaad de behoefte aan een remplaçant voor *U* waarschijnlijk te maken.

De vraag doet zich voor, of het opkomen van de Zaanse nom. *jou* niet aan dezelfde oorzaak moet worden toegeschreven. Ook hier immers moet „U" steeds als „Fremdkörper" in het dialect zijn gevoeld en toch kan men het in het moderne verkeer soms moeilijk missen. Dat *jou* „oud" is zegt Boekenoogen niet, ofschoon hij toch een fijn orgaan voor dergelijke oudheden had en er steeds gaarne op attent maakt.

Of eenzelfde veronderstelling mag worden geuit ten aanzien van de nom. *joe* in Goeree en Overflakkee (de Zeeuwse eilanden hebben geregeld *jie*) waag ik niet te beoordelen. Uit de mededeling van Van Weel op blz. 60 blijkt, dat *joe* „alleen wordt gebruikt met sterken nadruk" (anders zegt men *jə*), dat is dus: juist onder de omstandigheden, waarin ook het Friese *jou* zijn kans heeft gekregen. Dat het Goerese *joe* althans van possessieve herkomst is wordt waarschijnlijk, als men daarnaast *joelə* (= jullie), *heur* (zij) en *heurlie* (zij mv.) constateert. De serie kan nog gecompleteerd worden uit het Flakkees, waar „onder de

lagere standen" zowel *oengs* als *oengze* voor 'wij' wordt gebruikt (blijkens een — nog niet gepubliceerde — verhandeling van den heer H. C. Landheer). Wanneer men aan de vroegere nom. *Uwe* naast *U* denkt, is de parallelie met *oengs-oengze* bizonder interessant. Sterk aan de moderne Friese toestand herinnert de volgende constatering van Landheer: „*joe* wordt tegenover iedereen, hoog en laag, gebruikt, hoewel jongeren ook *u* gaan gebruiken, dat echter in dialectomgeving komisch klinkt". Hieruit blijkt dus enerzijds behoefte aan *U*, maar anderzijds afkeer tegen de uiterlijke' vorm, juist als in Friesland.

Voor deze studie is een omslachtig vooronderzoek nodig geweest en de lezer van mijn wijdlopig betoog zal wellicht de vraag in zich hebben voelen opkomen of dit sop zoveel kolen waard was. Ik meen die vraag bevestigend te moeten beantwoorden, zelfs al zou ik slechts dit éne bescheiden resultaat hebben bereikt, dat de lezer principieel van het verband tussen Hollandse en Friese aanspreekvormen is overtuigd. Wie de dialectologische literatuur heeft bijgehouden, weet, dat er in ons vak helaas nog altijd aanhangers van verschillende richtingen elkaar fel bestrijden of langs elkaar heen argumenteren, zonder van elkaars resultaten kennis te nemen. Een van de zaken, waar het om gaat is het autochthone karakter der dialecten en ik meen te hebben opgemerkt, dat verschillende bekwame gewestelijke onderzoekers, stellig met hun hart, bij voorkeur staan achter hen die front maken tegen de veronderstelling dat de dialecten direct of indirect onder blijvende invloed van een of ander cultuurcentrum zouden staan. Ook in andere belangrijke zaken schijnen de beschouwingen van taalkundigen soms zo weinig gemeen te hebben als, bij wijze van spreken, die van den astronoom en den mikrobioloog.

Daar alle richtingen pretenderen, dat zij de taal, in casu: de moedertaal, als studieobject hebben, is het duidelijk, dat deze

scherpe scheiding en versnippering op zijn minst genomen: ondoelmatig is [1]).

Aan het wetenschappelijk karakter der discussies komt het zeker niet ten goede, als men, zoals in de allerlaatste tijd geschiedt, ook met leuzen (als expansiologitis, ingwaeonomanie) gaat opereren. Niet zonder opzet heb ik in mijn betoog de uitdrukking „expansie" vermeden, omdat deze term voor velen blijkbaar een (volstrekt niet bedoelde) geringschatting inhoudt voor de tegenwerkende krachten, die in de meeste dialecten stellig in hoge mate aanwezig zijn. Juist op die tegenkrachten heb ik zelf meer dan eens gewezen en ik geloof dat de discussies meer vruchten zouden afwerpen, als men uit onderzoekingen waarin in werkelijkheid heel wat meer ter sprake komt dan eenzijdige „expansie" niet voortdurend één formule of titel naar voren haalde. De taal vormt zich zoals Goethe zich de wording der maatschappij voorstelde: „aus dem Zusammentreffen von Notwendigkeit und Willkür, von Antrieb und Wollen, von Bewegung und Widerstand". En nergens beter dan bij de aanspreeksystemen zien we het resultaat, nl. iets „was weder Kunst noch Natur sondern beides zugleich ist, notwendig und zufällig, absichtlich und blind".

Het is buiten kijf, dat locale of provinciale onderzoekers, zèlf beheersers van hun dialect, wat de waarneming van de details der levende taal betreft, veel vóór hebben op geleerden, die hun kennis voornamelijk uit de boeken of „van horen zeggen" hebben. Maar wanneer van gewestelijke onderzoekers op grond hiervan een enkele maal de min of meer duidelijke wenk komt, dat vreemden zich maar liever niet met de plaatselijke dialectkunde moeten bemoeien, dan betwijfel ik, of zij de consequenties van deze wens wel goed beseffen. Grondiger dan welke „expansionist" ook, vergist zich hij die meent, dat om 't even welk

[1]) Ik laat nog daar de grote moeilijkheden, waarvoor de taalpaedagoog zich geplaatst moet zien, wanneer hij zich de vraag stelt: Wat is nu eigenlijk taalwetenschap? en: Hoe onderwijs ik de moedertaal?

Nederlands dialect een bestaan zou leiden of zou hebben geleid, dat los zou kunnen worden gedacht van de grote Nederlandse taalgemeenschap.

Laat men ook voorzichtig zijn met beschuldigingen als „neiging tot ontfriesching van Holland" [1]). Al heeft mogelijk deze of gene historische grammaticus wel eens iets beweerd, dat door de eerste de beste dialectspreker weerlegd kan worden, dan is het toch een waarlijk geruststellende gedachte, dat al wie zich als „outsider" op het gladde ijs der dialecten waagt en een verkeerde schaats rijdt, onmiddellijk in de kijker loopt. Men verlieze hierbij niet uit het oog, dat een middelmatig rijder zich toch, met vallen en opstaan, in de goede richting kan voortbewegen. Wie anderzijds onze plaatselijke dialectonderzoekingen kent, weet maar al te goed, dat althans een groot deel van het gebodene zich aan kritiek onttrekt, tot er — na vijftig jaar misschien — een tweede onderzoeker uit dezelfde plaats opstaat.

---

[1]) Volgens Overdiep (*Frysk Jierboek 1937*, blz. 110) is „van de zijde der historische grammatica herhaaldelijk gepoogd den Frieschen „ondergrond" der Nederlandse volkstaal te loochenen". Ieder weet, dat men, met uitzondering misschien van Limburg en Brabant, in al onze gewesten steeds naar Friese invloeden gesnuffeld heeft. De taalwetenschap had die invloeden op het einde der vorige eeuw tot iets bescheidener proporties teruggebracht, maar toch verleent J. te Winkel het epitheton „Fries" nog aan de volgende dialecten: Stellingwerfs (met inbegrip van het Kampens en zelfs het Zwols!), Noordhollands, Strand- en Overmaashollands, Utrechts, Goois, Zuiderzees, Zeeuws, Westvlaams. Wien geldt dus O's verwijt? Zijn de wel gefundeerde onderzoekingen van Van Haeringen in *Tschr.* XL, 269—300 en XLII, 266—291 bedoeld? Dan leze men de woorden aan het slot: „En wie wèl mee onder invloed van gezaghebbende nederlandse handboeken, aan een sterke friese „inslag" geloofde, zal wellicht het een en ander hebben moeten loslaten evenals schrijver dezes, waar hij verwachtte te kunnen voortbouwen en uitwerken, zo vaak door de nadere toetsing van het materiaal kwam tot ondermijnen en afbreken". Dat „de" dialectgeografen een zeer vèrgaande Friese invloed niet a priori onwaarschijnlijk hebben geacht, moge blijken uit de indertijd door Frings geuite mening, dat de *û* > *ü*-ontwikkeling — zelfs in Rijnland — aan Friese invloed te danken zou zijn. (Zie *N. T.* XV (1921), blz. 35).

Ook weet ieder, dat methode en systeem der meeste plaatselijke dialectbeschrijvingen in hoofdzaak zijn gebaseerd op de taalopvattingen van de tweede helft der vorige eeuw. Hierop zijn enkele moderne uitzonderingen, maar haast alle hebben een zeker insulair karakter gemeen, dat de ordening der feiten in algemeen Noord- en Zuidnederlands verband uitermate bemoeilijkt. Het wordt er waarlijk niet beter op, als de dialectologische beschrijving onder weglating van alle historische relaties uitsluitend synchronistisch wordt opgevat en daardoor in nog sterker mate uit het grote Nederlandse verband wordt gerukt. Een dergelijke beschrijving moge den gewestgenoot als min of meer geslaagd portret van de op dit ogenblik waarneembare werkelijkheid bevredigen, de wetenschappelijke Neerlandicus dient naar hoger doel te streven. Evenals hij zich voelt als deel van het Nederlandse volk, zo wil hij zijn taal en die van elk Nederlands gewest of dorp zien als één uitingsmogelijkheid van het geweldige taalbezit van alle Nederlanders die wonen, of in de loop der eeuwen woonden, in de „lage landen bi der see". Nu, na de verticale historische verdieping der taalwetenschap, onder invloed van de taalgeografie nog een onbeperkte horizontale verbreding is gekomen, wordt de stof langzamerhand zo overweldigend groot, dat menigeen een radeloos: „wo fass' ich Dich, unendliche Natur" zal slaken. Specialisering wordt een gebiedende eis, maar ik verwacht geen verrijking van ons inzicht door het scheppen van steeds nieuwe, min of meer autonome, hulpwetenschappen. En den beoefenaar van zulk een hulpwetenschap past allerminst een hooghartige houding tegenover andere specialisten [1]). Zijn zelfingenomenheid is in werkelijkheid een testimonium paupertatis voor de taalwetenschap als zodanig, want hij geeft toe, dat het beeld-als-geheel ongeproportioneerd is en dus nog steeds caricaturaal blijft. Als heilzaam middel tegen de toenemende ver-

[1]) En zeker niet den taalgeograaf. Want met de taalgeografie zijn we pas aan het begin.

brokkeling onzer wetenschap beschouw ik een onderzoek, dat zich specialiseert op bepaalde verschijnselen maar dan in alzijdig verband. Tegen historische verdieping en geografische verbreding kan niemand bezwaar hebben. En mocht de stilisticus of syntacticus menen, dat hij het zonder dat ook wel af kan, dan meen ik in deze studie te hebben aangetoond, dat een historisch en taalgeografisch onderzoek toch op zijn minst kan bijdragen tot een juistere diagnose. Immers de linguist, die de nom. *jou* in alle ernst voor autochthoon- of zelfs „oer"-Fries zou willen verklaren, begaat een stilistische fout van dezelfde soort als de schilder, die koning Radboud afbeeldt met een Goudse pijp. Hij vergist zich schromelijk in de sfeer: het ergste wat een stilisticus kan overkomen.

Ik hoop in dit artikel te hebben doen zien, hoe het „autochthone" met het „vreemde" zich tot iets nieuws heeft ontwikkeld, dat, ondanks zijn voorgeschiedenis, toch weer een eigen gewestelijke kleur draagt. Dat de keuze van *jou* bizonder gelukkig is geweest, ja dat men deze zo Fries aandoende vorm als een ware trouvaille mag beschouwen, is nog niet eens door mij in het licht gesteld. Het Friese *jou* heeft alle voordelen van gecultiveerdheid zonder de nadelen, die zowel ons *gij* als ons *U* aankleven. De bekende bezwaren, die men bij ons *U* altijd zo sterk heeft gevoeld, o.a. zijn stroefheid, de weifeling tussen tweede en derde persoon en het hinderlijk *U-u* bij reflexief gebruik, gelden niet of niet in die mate voor het *jou*-gebruik. Mist men in het Noord-Nederlands b.v. een geschikt levend aanspreekpronomen in de poëzie (met name het drama), het Friese *jou* voldoet aan alle eisen, die men slechts kan stellen: het is beleefd, vriendelijk en deftig tegelijk; men kan er het opperwezen mee aanspreken, evengoed als welke onreële of reële wezens ook, zonder dat men daarmee het terrein der levende taal verlaat. Aan den gewestelijken onderzoeker blijve de taak om met warmere kleuren en volledíger dan het mij mogelijk was, te schilderen, hoe dit Nederlandse cultuurbezit op Fries-Groningse bodem wortel heeft geschoten en tot nieuwe wasdom is gekomen.

W. AHLBRINCK, *Encyclopaedie der Karaïben. Behelzend taal, zeden en gewoonten dezer Indianen. 1931, 555 p. and 160 plates* ƒ 15.75 *

N. G. H. DEEN, *Over taalverwantschap, meeningen en vragen. 1926, 40 p.* . . . . . ƒ 0.42½*

J. VAN GELDER, *Naar aanleiding van Hirt's „Ueber den Ursprung der Verbalflexion im Indogermanischen"; with summary in English. 1926, 28 p.* . . . . . ƒ 0.42½*

J. VAN GINNEKEN, *Over het belang van het onderwijs bij het integrale taalvak. 1917, 5 p.* . . . . . ƒ 1.30 *

———, *De oorzaken der taalverandering, 3de omgewerkte druk. 1930, 89 p.* . . . . . ƒ 0.65 *

———, *De ontwikkelingsgeschiedenis van de systemen der menschelijke taalklanken. 1932, 93 p.* . . . . . ƒ 2.— *

———, *Ras en Taal. 1935, 191 p.* . . . . . ƒ 4.20 *

———, *Contribution à la grammaire comparée des langues du Caucase. 1938, 150 p.* . . . . . ƒ 4.70 *

———, *La reconstruction typologique des langues archaïques de l'humanité. 1939, 182 p.* . . . . . ƒ 5.75 *

———, *Trois textes pré-Kempistes du premier livre de l'Imitation. 1940, 156 p.* . . . . . ƒ 4.75 *

C. H. DE GOEJE, *Etudes linguistiques Caraïbes. 1910, 307 p.* . . ƒ 4.20 *

———, *The arawak language of Guiana. 1928, 309 p.* . . . . ƒ 4.20 *

A. W. DE GROOT, *Instrumental Phonetics; its value for linguists. 1928, 62 p.* . . . . . ƒ 0.65 *

G. G. KLOEKE, *De beleefde Friese aanspraak met j o u, een hoofdstuk uit de geschiedenis der betrekkingen tussen Fries, Gronings, Hollands en Nederlands. 1941, 63 p.* . . . . ƒ 0.90 *

R. VAN DER MEULEN, *Russisch „na bekren"; Poolsch „na bakier". 1936, 22 p.* . . . . . ƒ 0.42½*

A. W. M. ODÉ, *Reflexe von „Tabu" und „Noa" in den indo-germanischen Sprachen. 1927, 28 p.* . . . . . ƒ 0.52½*

G. ROYEN, *Spraak en taal. 1933, 26 p.* . . . . . ƒ 0.42½*

———, *Grammatiese kategorieën bij het naamwoord. 1936, 77 p.* ƒ 1.05 *

———, *Ongaaf Nederlands. 1941, 113 p.* . . . . . ƒ 1.75 *

C. G. N. DE VOOYS, *Oorsprong, eigenaardigheden en verbreiding van Nederlands „Slang". 1941, 3e druk* . . . . . ƒ 0.85 *

JAN DE VRIES, *Het korte Sigurdlied. 1939, 75 p.* . . . . . ƒ 1.25 *

derlandsche Akademie
erkrijgbaar.